

PAPER DETAILS

TITLE: SÜLEYMAN NAZIF'IN KALEMINDEN BİR SILSİLE-I MAKÂLÂT: GARB EDEBİYÂTININ
EDEBİYÂTIMIZA TE'SÎRİ İNCELEME-METİN

AUTHORS: Abdulhakim TUĞLUK

PAGES: 243-268

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1716654>

**SÜLEYMAN NAZİF'İN KALEMİNDEN BİR SİLSİLE-İ MAKÂLÂT: GARB
EDEBİYÂTININ EDEBİYÂTIMIZA TE'SİRİ (İNCELEME-METİN)**

Kabul Tarihi: 21.03.2016

Yayın Tarihi: 13.04.2016

Abdulkhakim TUĞLUK***Öz**

Süleyman Nazif tenkîd sahasında önemli yazılar kaleme alan isimlerden biri olarak dikkat çekmektedir. Gerek Doğu gerekse de Batı edebiyâtına olan aşinalığı ve nesirdeki güçlü sesi Süleyman Nazif'in Türk Edebiyatının önemli münekkittlerinden biri olmasını sağlamıştır. Süleyman Nazif'in bu kapsamda ele alınabilecek olan bazı yazıları başmuharrirliğini Ali Kemâl'in yaptığı *Peyâm-ı Sabâh* gazetesinde yayımlanmıştır. Bu yazılardan, 'Garb Edebiyatının Edebiyatımıza Te'siri' isimli 5 makaleden oluşan yazı dizisi konu başlığı ve muhtevasıyla dikkat çekmektedir. İlk dördü 1921 yılı sonlarında beşincisi ise 1922 yılı başında kaleme alınan bu makalelerde Süleyman Nazif, Tanzimat dönemi ve sonrasındaki Türk Edebiyatındaki teceddüd serüvenini aktarmaktadır. Bu çalışmada Süleyman Nazif'in bahsi geçen yazıları ortaya konularak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Süleyman Nazif, *Peyâm-ı Sabâh*, Türk Edebiyatı, teceddüd.

**A RANGE OF ARTICLES WRITTEN BY SULEYMAN NAZIF: EFFECT OF
WESTERN LITERATURE TO OUR LITERATURE (RESEARCHING- TEXT)****Abstract**

Süleyman Nazif remarks as one of the important names of the writers who are writing about criticism. His familiarity with both east and west literature and his talent in prose provided to Süleyman Nazif to be one of the important critics of Turkish Literature. Some of Nazif's articles in this direction have been published in the newspaper called *Peyâm-ı Sabâh* where Ali Kemâl is basic author. One of the range of articles consisting of five articles called 'Effect Of Western Literature To Our Literature' is remarkable with its title and content. In these articles first four of which have been published in the latest 1921 and last one in the soonest 1922, Süleyman Nazif mentions about innovation adventure in Turkish Literature in period of Tanzimat and after it. In this study, mentioned articles of Süleyman Nazif will be analyzed and the relevant texts will be revealed.

Key Words: Süleyman Nazif, *Peyâm-ı Sabâh*, Turkish Literature, Innovation.

Giriş

Süleyman Nazif, şâir olduğu kadar nesir alanında da dikkat çeken önemli bir şahsiyettir. Nitekim ifâdesindeki dalgalı üslup ve her an muhatapını şaşırtabilecek derecedeki yüksek perdeli ve keskin söylemleriyle Süleyman Nazif, süslü nesrin önemli son isimlerindendir. Ayrıca Süleyman Nazif sadece kitaplarıyla değil gazete ve mecmualara yazdığı yazılarıyla da nesir alanında eser vermiştir. Nitekim Nazif'in farklı gazete ve mecmualarda yayınlanan çok sayıda makalesi yayınlanmıştır.

Tematik seçim ve ilgi alanları yönünden değerlendirildiğinde Süleyman Nazif'in nesrinin geniş bir konu çeşitliliğine sahip olduğu görülmektedir. Nitekim başta edebiyât olmak üzere, siyâset, ahlâk, içtimaî yaşam vb. farklı konularda yazılar kaleme alan muharrir Süleyman Nazif geniş fikirli bir yazı haznesine sahiptir. Edebiyat üst başlığı altında hem isim, hem eser, hem de devir/dönem ekseninde Süleyman Nazif'in çok sayıda yazı kaleme aldığı görülmektedir. Bu çalışmada Süleyman Nazif'in 'Garb Edebiyatının Edebiyatımıza Te'siri' adlı beş sayıdan oluşan makaleleri incelenecektir. Makaleler önce muhteva yönünden ele alınacak daha sonra ise ilgili metinlerin Latin harflerine çeviri yazı ile aktarılmış hâlî ortaya konulacaktır. Bu makaleler *Peyâm-ı Sabâh* gazetesinde kaleme alınmıştır. İlk makale 17 Aralık 1921, ikinci makale 21 Aralık 1921, üçüncü makale 24

* Arş. Gör., Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, atugluk@dicle.edu.tr

Aralık 1921, dördüncü makale 28 Aralık 1921 ve son makale ise 4 Ocak 1922 târihinde yayınlanmıştır.*

Peyâm-ı Sabâh

Peyâm-ı Sabâh gazetesi, Ali Kemâl'in (1867-1922) başmuharrirliğini yaptığı bir gazetedir. Ali Kemâl, Damat Ferit Paşa hükümetlerinde Maaârif ve Dâhiliye nazırlığı görevinde bulunmuş ve milli mücadele ile Kuvâ-yı Milliye aleyhine yazılar yazmıştır. Uzun bir süre pek çok kesimin tepkisini çeken Ali Kemâl, 16 Kasım 1922'de İzmit'te linç edilerek öldürülmüştür. (Uzun, 1989:405-408)

Peyâm-ı Sabâh gazetesi aslında farklı bir gazetenin dönüşümüyle bu adı almıştır. İlk olarak *Peyâm* ismiyle 1913-1914 yıllarında Ali Kemâl'in başyazarlığında 242 sayı çıkan gazeteye daha sonra Yakup Kadri Karaosmanoğlu başyazar olmuş, Ali Kemâl, 1919 yılı itibarıyla bu gazeteyi Mihran Efendi'nin çıkarmakta olduğu *Sabâh* ile birleştirerek *Peyâm-ı Sabâh* adıyla yeni bir gazete çıkarmıştır. (Kahraman, 2007: 256-257) *Sabâh Gazete*'sinde Refik Hâlî Karay, Yahya Kemâl Beyatlı gibi edebiyâtın ünlü isimleri başyazarlık yapmıştır. (Çavdar, 2007:43) *Sabâh Gazetesi* ile birleşerek ortaya çıkan *Peyâm-ı Sabâh* gazetesinin milli mücadeleye karşı bir gazete olduğu belirtilmektedir. Nitekim bu hususta bir yazı kaleme alan Adnan Giz, *Peyâm-ı Sabâh* gazetesini *Kurtuluş Savaşına Karşı Çıkan Gazete* olarak tarif etmektedir. (1978) Yine aynı şekilde Tefik Çavdar da *Peyâm-ı Sabâh*'ı milli mücadele karşıtı olarak nitelemektedir. (2007: 61)

Makalelerin Muhtevası

Süleyman Nazif'in bir yazı dizisi şeklinde kaleme aldığı *Garb Edebiyatının Edebiyatımıza Te'siri* başlıklı yazılar her şeyden önce Süleyman Nazif'in edebiyât târihine olan merakını ve bu noktadaki bilgisini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Nitekim makalelerinde bahsettiği şahıslarla ilgili bilgiler verirken kimi zaman mektuplara, resmi evraklara, tezkirelere vb. metinlere başvuran Süleyman Nazif, kimi zaman ise kendi metni içinde hararetli tartışmalar oluşturarak edebiyât târihine ilişkin önemli bilgiler vermektedir.

Garb Edebiyatının Edebiyatımıza Te'siri yazı dizisinin konusu Türk Edebiyatındaki yenilik hareketleri ve buna vesile olan öncülerdir. Bu itibarla Süleyman Nazif'in Yeni Türk Edebiyatı'nın kısa bir şekilde târihsel geçmişini de ortaya koyduğu rahatlıkla ifade edilebilir.

Süleyman Nazif, bu yazı dizisinin tertîb edilme nedenine ilişkin düşüncesini ilk makalenin girişinde açıklamaktadır. Buna göre Raif Necdet Bey'in Ziyâ Paşa ile Şinâsî hakkındaki bir suâlîne binaen Süleyman Nazif, kendi zihninde birtakım meselelerin belirlediğini ifade etmektedir. Süleyman Nazif, Ziyâ Paşa ile Şinâsî hakkında sorulan soruyu genişleterek bu iki ismin Batı edebiyâtıyla olan münasebetini sorgular ve *selahiyetimin fıkdanını bilmekle beraber, bu mevzûa mütedair bir silsile-i makâlât tahrir etmek istiyorum* (Birinci Makale, 1921)** cümlesi ile bu mevzûya yönelik bir yazı dizisi yayınlamak istediğini açıkça ifade eder. Daha sonra Garb Edebiyatının ilk te'sirlerinden bahis açan Süleyman Nazif, Peçevî ve Kâtip Çelebi'den başlamak sûretiyle Türk Edebiyatındaki Batılı izlerin kökenini araştırmaya başlar. Süleyman Nazif, Türk Edebiyatı'ndaki yeniliğin öncüsü olarak Peçevî'yi görür ve Türk Edebiyatının târihine ilişkin bir eleştiri getirir. Buna göre,

* Bu makalelerin künyesine Muhammet Gür'ün *Makale ve Mektuplarına Göre Süleyman Nazif* isimli doktora tezi aracılığıyla ulaşılmıştır. Söz konusu doktora tezinde ilgili makalelerin künyesi yer almakla beraber. (1992: 410) yazarın ilgili makalelerin künyesini vermekle yetinmediği ve yeri geldikçe tezinde ilgili makalelere atıfta bulunduğu da görülmektedir.

** Süleyman Nazif'ten yapılan doğrudan alıntılarda makalenin numarası ve yayım yılı parantez içerisinde gösterilmiştir.

"Edebiyât-ı cihân içinde en bedbaht bizimkidir. Hiçbir taraftan teşvîk ve himâye görmedi. Teşvîk ve himâye şöyle dursun, Nef'î gibi büyük şâirlerin kafaları kesilir, Namık Kemâl gibi bî-nazîr ediblerin canları çıkıncaya kadar mahbes ve menfalarda süründürülmeleri hikmet-i hükümet addolunurdu." (Birinci Makale, 1921)

diyen Süleyman Nazif, edebiyâtın ve ediblerin târih boyunca çektikleri sıkıntılara ve yeterince değer görmediklerine dikkat çekmektedir.

Süleyman Nazif'in yazı dizisinin birinci makalesinde ciddi bir eleştiri söylemi gözlenmektedir. Bu bağlamda Nazif'in tâ'rîz ve kinayeye başvurduğu görülmektedir. Örneğin, Peçevî ve Kâtip Çelebi'nin yenilik ile ilgili hareketlerinin kendi dönemlerinde kalmış bir cereyan olduğu ve sonrasına yansımalarının çok uzun zaman aldığı belirtilen şu ifâdeler, bu hususa bir örnek teşkil edebilir:

"Ziyâ, saniyede yetmiş bin fersah mesafe kat edermiş diyorlar. Hâlbuki Peçevî İbrâhim Efendi gibi, Kâtip Çelebi gibi bizde ilk açılmış 'uyun-u intibâhın gördükleri şule ahlâfa ancak iki yüz elli senede gelebildi. Bu betâeti aynelyakın müşahede edenler o azim sürat-i seyre inanmakta tereddüt ederlerse haksız değildirlere. (Hikmet-i tabîyye) eğer yalan söylüyorsa bu hamûl, cefâkeş, fakat her şeye kâbiliyetli kavmin istidâdı nasıl bir muhit-i kesif içinde asırlarca haps ve ihnâk edilmiş olduğuna başka delil aramak icâb etmez." (Birinci Makale, 1921)

Süleyman Nazif'in yukarıdaki ifâdeleri, aslında sadece edebiyât çerçevesinde değerlendirilmemelidir. Nazif, kabiliyet ve imkân olduğu halde bir medeniyetin topyekün yenilikten geri bırakılmasına sitem etmektedir. Nazif'in bu sitemi ışığın bir saniyede aldığı yol ile iç içe verilmiş tâ'rîzli bir anlatım örneği sunmaktadır.

Süleyman Nazif'in ilk makalesinde dikkat çeken diğer bir husus Türk Edebiyatında yenileşmenin öncüsünün kim olduğu yolundaki meseleye ilişkin tespitleridir. Nazif hemen herkesin Şinâsî olarak gördüğü yeniliğin öncüsü cevabına katılmaz. Ona göre eğer tâlî'i Namık Kemâl şakirtliğine ve dostluğuna sevk etmemiş olsaydı, Şinâsî bu kadar iştihar ve (pîr-i teceddüd) unvanı onun nam u zatına inhisar etmezdi. (Birinci Makale, 1921) Süleyman Nazif, Namık Kemâl'in Şinâsî ile ilgili düşüncelerinde ifrata vardığını işaret ederek, Namık Kemâl'in bu durumunu Şinâsî-perestlik olarak tanımlamaktadır.

Süleyman Nazif, yazı dizisinin ikinci makalesinde edebiyâtta yenileşme cereyanlarının somut izlerini araştırır. Ona göre Namık Kemâl ile Ebuzziyâ Tevfik'in yenilikçi olarak adlandırdığı Âkif Paşa'nın *Tabsıra*'sında herhangi bir yenilikçi söylem yoktur. Nazif, bu eserde Türkçenin *bin yıllık* izlerinden başka bir şey görülemeyeceğini aktarır. Makalenin bu kısmında Süleyman Nazif, yenilik hakkındaki düşüncesini de ortaya koymuş olur. Nazif'e göre yeniliğin göstergesi sadece söylemdeki başka bir ifâde ile biçimdeki yenilik değildir. Asıl önemli olan düşüncedeki yeniliktir. Nazif buna örnek olarak Âkif Paşa'nın *Adem Kasidesi* ve Şinâsî'nin bir şiirini örnek vererek şu ifâdeleri kullanmaktadır:

"Meselâ Sâdullah Paşa'nın (On Dokuzuncu Asır) unvanlı manzûmesi hemen serapa Arabî ve Farisî kelimattan müteşekkil iken, yine meselâ Şinâsî'nin sırf Türkçe olan,

Eşi yok bir güzel sevdim beğendi gönlüm

Kıskanır kendi gözümden yine kendi gönlüm

Beytinden daha yenidir; çünkü ihtiva ettiği fikirler yenidir. Ve bu fikirleri Sadullah Paşa Garbın menâzır ve meâsirinden cem' ile neşidesine derc etmiştir. İşte biz Garb edebiyâtının edebiyatımıza te'sirini bu noktadan tedkîk edeceğiz." (İkinci Makale, 1921)

Nazif yukarıdaki ifâdesinin son cümlesinde makalelerinin hareket noktasını ve bakış açısını da özetlemektedir. Böylece Süleyman Nazif'in şekilden çok muhtevâyı te'sis

eden düşünceye önem verdiği söylenebilir. SüleymanNazif yeniliği fikirde arayarak Türk Edebiyatındaki Batı te'sirini de bu bakış açısı ile ortaya koymak istemiştir.

Süleyman Nazif, makalelerin asıl mevzûsunu yani Batı edebiyatının Türk Edebiyatına te'siri konusunu ikinci makalede değerlendirmeye başlamaktadır. Türk Edebiyatındaki Avrupa etkisinin Fransızcaya has bir durum olduğunu ifade eden Nazif, bu hususta diğer lisânların meçhul kaldığını belirtir. Süleyman Nazif'in ikinci makalenin başında dikkat çektiği diğer önemli bir husus da yabancı dil bilmenin Batılılaşmak anlamına gelmediği hakkındadır. Nazif, Âli ve Fuad Paşa'ları örnek gösterdiği bu hususa dair şunları söyler:

"Frenk lisânlarından birine veya birkaçına vâkıf bulunmak Garblılaşmak için kâfi değildir. Şinâsî'den on yaş büyük olan Âli ve Fuad Paşa'lar Şinâsî'den daha evvel Fransızca'yı gavamızıyla öğrenmişler ve belki ondan ziyâde bilirlerdi. Fakat yazılarında muktesabât-ı Garbiyelerinin küçük bir nişanesini bile göstermek istemediler. Veysi, Nergisi kadar Şarklı kaldılar." (İkinci Makale, 1921)

Süleyman Nazif, ikinci makalede başladığı müceddid tanıtma işinde ilk sıraya Ahmet Vefik Paşa'yı koyar. Ardından Sami Paşazâde Sezai'ye kadar uzanan Fransız etkisi altında kalan isimleri tek tek sayar. İlk olarak Ahmed Vefik Paşa'yı ayrı bir başlık olarak inceleyen Nazif daha sonra sırasıyla, Edhem Pertev Paşa, Münif Paşa, Şinâsî ve Ziyâ Paşa'yı ayrı bir başlık altında inceler. Süleyman Nazif bu isimlerin her birinin hangi şekilde edebiyattaki yeniliğe katkı sunduğunu ve Batı edebiyatından ne şekilde istifade ettiklerini aktarır. Süleyman Nazif bunu yaparken bu isimlerin devirlerinde münasebet hâlinde oldukları kişilerden bahseder, devrin siyasi çalkantılarını aktarır ve kendi fikrini ifade etmekten de çekinmez; böylece diğer mensur eserlerinde göstermiş olduğu açık sözlülüğünü ve kararlı ifadelerini bu yazılarında da ortaya koyar.

Süleyman Nazif, Ahmed Vefik Paşa'dan söz ederken onun Namık Kemâl'le olan sürtüşmesine ve tercümelerine ağırlık verir. Süleyman Nazif henüz intişar etmediğini belirttiği Namık Kemâl'in Abdülhak Hâmid'e yazdığı bir mektupta, Namık Kemâl'in Ahmed Vefik Paşa'yı ciddi şekilde eleştirdiğini ifade eder. Aşağıdaki alıntı, Namık Kemâl'in bu yöndeki düşüncelerini içermektedir:

"... Aman!.. Ahmed Vefik Paşaya muhayyir-i ukûl olacak malumatı nereden isnâd ediyorsun da vâfında (zü-fünûn u cünûn) yerine (mecnûn u fûnûn) tabirini kullanıyorsun. O adam Fransızca öğrenmiş, vâkıa güzel öğrenmiş. İngilizce de bilir. Ve onu da güzel bilirmiş. Çok kitâb okumuş. Biraz hafızası kuvvetli (mektûbum buraya geldiği sırada bırakmışım. Şimdi yeni başlıyorum. Dinle) Hafızası kuvvetli olduğundan ziyâde hayâlî kut ve kuvvet değil, bayağı galeyan hâlînde. Yoktan mesele hakk-ı fen, hatta fırsat bulursa kendine mahsûs âlem icadına kalkışır..." (İkinci Makale, 1921)

Ahmed Vefik Paşa ile Yusuf Kâmil Paşa'nın Telemak tercümesini de kıyaslayan Süleyman Nazif, Ahmed Vefik Paşa'nın tercümesinin daha esaslı olduğunu belirterek, Ahmed Vefik'in eserin aslına daha sadık kaldığına vurgu yapar. Süleyman Nazif'in ifadelerinden anlaşıldığına göre Yusuf Kâmil Paşa'nın tercümesi Telemak'ı Şarklılaştırma girişimidir:

"Telemak"ı Yusuf Kâmil Paşa merhûmdan sonra tercüme veya neşr etmiştir. Yusuf Kâmil Paşanın tercümesi aynen değil, yalnız mealen idi. Mütercimim iltizam etmiş olduğu üslûb u müşaşa' ve mustalah, adeta müellif (Felon) 'u sarıklı, kavuklu bir Nergisi, bir Veysi kıyafetine sokmuştu. Vefik Paşanın tercümesi ise büsbütün zıddına." (İkinci Makale, 1921)

Makale dizisinin üçüncüsünde Süleyman Nazif, Edhem Pertev Paşa ile Münif Paşa'yı ele alır. Edhem Pertev Paşa'yı Ahmed Vefik Paşa'dan sonra yeniliğin öncüsü olarak kabul eden Süleyman Nazif, Pertev Paşa'nın nesirde iyi bir müceddid olduğunu ifade ederken, nazımlarında ise herhangi bir yenilik bulunmadığını belirtir. Edhem Pertev

Paşa'nın Victor Hugo ve Jean Jacques Rousseau'dan yaptığı tercümelere değinen Süleyman Nazif, Paşa'nın Şinâsî ile arasının iyi olmadığına ve *Av'ave* isimli bir makalesiyle Şinâsî'yi tenkîd ettiğini söyler. Edhem Pertev Paşa'nın Fıtnat Hanım isimindeki kızına da değinen Süleyman Nazif, Fıtnat Hanım'la bizzat görüştüğünü ve Fıtnat Hanım'ın iyi bir şâir olduğunu vurgular.

Süleyman Nazif'in üçüncü makalede üzerinde önemle durduğu diğer isim ise Münif Paşa'dır. Süleyman Nazif, Münif Paşa'nın doğum târihini verirken dikkat çekici bir eleştiride bulunur. Fatin Efendi Tezkire'sinde Münif Paşa'nın doğumunun 1244 olarak verildiğini ifâde eden Süleyman Nazif, Paşa'nın asıl doğum târihini 1240 olarak tahkîk ettiğini söyler. Nazif buna ilave olarak Fatin Efendi Tezkire'sindeki kayıtların çoğunun yanlış olduğunu belirtir. Süleyman Nazif'e göre Münif Paşa kendi kendine yetişmiş bir müteceddidtir. Süleyman Nazif'in Münif Paşa'yı yenileşmede önemli bir merhale olarak gördüğü, onunla ilgili ifâdelerinden anlaşılmaktadır. Nitekim Ebüzziyâ Tevfik'in Münif Paşa'ya olan bir mektûbuna yer verilen ilgili bölümde, Münif Paşa'nın döneminin en saygın kişilerinden biri olduğuna gönderme yapılmaktadır.

Süleyman Nazif, yazı dizisinin dördüncü makalesinde Türk Edebiyatı'nda çokça tartışılan ve bahsi geçen bir isim olan Şinâsî ile söze başlar. Şinâsî ile ilgili genel yargılara karşı çıkan ve onun edebiyâtın yegâne yenilikçisi olduğu yolundaki tespiti eleştiren Nazif, bunun yerine Şinâsî'nin icraatlarından hareketle daha somut bir eleştiri yapma ihtiyacı hisseder:

“Şinâsî'ye (müceddid-i yegâne-i edeb) gibi tumturaklı unvanları –biraz da mütehakkimâne- tevcîh edeceklerine, (bizde pürüzsüz, temiz, o vakte kadar görülmemiş bir nesr, Şinâsî ile başladı) demiş olsalardı, başkalarının hukûkuna tecâvüz edilmeksizin, edîbin hakkı verilmiş olurdu.” (Dördüncü Makale, 1921)

Süleyman Nazif'e göre Şinâsî'yi başarılı kılan hususlar, Batı edebiyâtını Türkçe ile mezc etmesi, tercüme ve nesrindeki başarısı olarak sıralanabilir. Buna karşın Süleyman Nazif, Şinâsî'nin nazımda ve özellikle nazım tercümelerinde son derece zayıf olduğuna vurgu yaparak şu ifâdeleri kullanır:

“Nesrinde bu kadar zî-kudret olan Şinâsî'nin nazmı, hatt-ı vasatın da dînuhudur. (...) Şinâsî tercüme-i manzûmede Recâizâde Ekrem ve Muallim Nâci merhûmlar derecesinde değil, hatta muâsırlarından Edhem Pertev Paşa ayarında bile âsâr-ı muvaffâkiyet gösteremedi.” (Dördüncü Makale, 1921)

Süleyman Nazif, yazı dizisinin son makalesinin tamamını Ziyâ Paşa'ya ayırır. Ziyâ Paşa ile ilgili tespitlerini geçmeden önce Sadrazam Âlî Paşa'nın Ziyâ Paşa ve arkadaşları aleyhindeki çalışmalarına değinen Süleyman Nazif, edebiyâtta müceddidlerin ne derece zor şartlar altında icraat yaptıklarına dikkat çeker. Nazif, Ziyâ Paşa'nın ulûm-u Şarkîye ile beraber Fransızcasını da gayet derecede ilerlettiğini belirtir. Ziyâ Paşa'nın *Endülüs Târihi* adlı eserini mercek altına alan Nazif, bu eserin bir tür toplama eser olduğunu ve *Cevdet Paşa Târihi* kadar bile teceddüd göstermediğini vurgular. Süleyman Nazif'e göre Ziyâ Paşa'nın eserlerindeki yenilik şekilden çok fikir ve söyleyiştedir. Şu cümlede Süleyman Nazif, Ziyâ Paşa hakkındaki teceddüd hakkındaki kanaatini ortaya koymaktadır: *“Gazel, terci' ve sâire gibi bilumûm eş'ârında şeklen hiçbir yenilik göstermemekle beraber, fikren ve lafzen -zamanı itibariyle pek mühim- teceddüdler var.”* (Beşinci Makale, 1922) Buna delil teşkil eden bir örnek olarak tiyatro sözcüğünü gösteren Süleyman Nazif, Ziyâ Paşa'nın tiyatro kelimesini bir gazele dâhil etmesini takdîrle karşılar. Çünkü Namık Kemâl bir yazısında orta oyunlarını eleştirip isim vermeden Batı'daki tiyatroyu gündeme almaktadır. Süleyman Nazif, Namık Kemâl'in tiyatro kelimesini kullanmaktan sakındığını ancak ondan sekiz sene evvel Ziyâ Paşa'nın bu sözcüğü bir gazeline aldığını ifâde ederek Ziyâ Paşa'nın fikirdeki yeniliğine değinir. Süleyman Nazif ayrıca Ziyâ Paşa'nın hece vezniyle tiyatro yazmayı tecrübe etmesini ve Moliere'nin *Tartuff* adlı oyununu tercüme etmesini de

konu edinir. Ziyâ Paşa'nın Avrupa'daki sıkıntılarından da bahseden Süleyman Nazif, Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa'nın vefasızlığında Cenevre şehrinde ikâmet eden Ziyâ Paşa'ya Yusuf İzzeddin Efendi'nin çok önemli yardımlarda bulunduğunu kaydeder.

Makalelerde eksik kalmış bir hususa değinmek yerinde olacaktır. Bu da Süleyman Nazif'in çoğu zaman esas konudan uzaklaşarak farklı hadiselerle değinmesi ve makalede geçen tespitlerin kimi zaman edebi kaygının önüne geçmesidir. Ancak bunu da söz konusu dönemlerdeki siyasi çalkantıların edebiyâtle iç içe olması ile açıklamak mümkündür. Süleyman Nazif'in bu yazı dizisinin Tanzimat edebiyâtındaki birçok noktaya ışık tuttuğunu ve önemli târihi eleştiriler içerdiğini söylemek mümkündür.

Kaynakça

Çavdar, Tevfik, *İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler*, İmge Kitâbevi, 2007 İstanbul.

Gür, Muhammet, *Makale ve Mektuplarına Göre Süleyman Nazif*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 1992 İstanbul.

Giz, Adnan, 'Kurtuluş Savaşına Karşı Çıkan Gazete', *Yıllar Boyu Tarih Dergisi* No. 6, s. 34-37 (İstanbul Şehir Üniversitesi Arşivi / Erişim linki: <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/26066/001584865010.pdf?sequence=1&isAllowed=y> erişim târihi: 28.03.2016

Kahraman, Alim, 'Peyâm', *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2007 İstanbul, C. 34, s. 256-257.

Peyâm-ı sabâh Gazetesi, 17 Kânûn-u Evvel 1921 Tarihli Sayısı

Peyâm-ı sabâh Gazetesi, 21 Kânûn-u Evvel 1921 Tarihli Sayısı

Peyâm-ı sabâh Gazetesi, 24 Kânûn-u Evvel 1921 Tarihli Sayısı

Peyâm-ı sabâh Gazetesi, 28 Kânûn-u Evvel 1921 Tarihli Sayısı

Peyâm-ı sabâh Gazetesi, 4 Kânûn-u Sâni 1922 Tarihli Sayısı

Uzun, Mustafa, 'Ali Kemâl', *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1989 İstanbul, C. 2, s. 405-408.

EK: METİNLER

GARB EDEBİYÂTININ EDEBİYÂTIMIZA TE'SİRİ -1-

Muharriri: Süleyman Nazif

Râif Necdet Bey mektepler için tertîb etmekte olduğu hâşiyeli bir müntehabât-ı edebiyeye kitâbından münâsebet getirerek benden Ziyâ Paşa ile Şinâsî'nin sinlerini ve her ikisi hakkındaki kanâatimi sormuştu. Bu suâl zihnimde bir takım mesâil-i müteselsile îkâz etti. Garb irfânının edebiyâtımıza hulûlü maksadına bu iki edîb müştereken mi yoksa ayrı ayrı mı sarf-ı himmet etmişler ve yekdiğerine icrâ-yı nüfûz edebilmişler mi? İşte Râif Necdet Beyin benden sorduğu bu idi. Şu mevzû' bizde en ziyâde tedkîk ve tevsîk olunmaya lâayık mebhâhis-i târihiyeden iken pek çok ihmâl edilmiştir. Bu bâbda söylenmiş sözler perîşân birer rivâyet derecesini geçemez. Hâlbuki bir edîbin zâtı ve üslûbu gibi, yalnız edebiyât sâhasında kalmamış, milletin mukadderât-ı siyâsiyesine kadar icrâ-yı te'sir etmiş, yani târihimizin bir fasl-ı mahsûsu olmuştur. Gönül isterdi ki bu mesele şimdiye kadar halledilmiş bulunsaydı.

Selâhiyetimin fîkdânını bilmekle beraber, bu mevzûa mütedâir bir silsile-i makâlât tahrîr etmek istiyorum. Belki müfid olabilirim. Fakat müstefîd olmaya daha çok ihtiyacım var. Kim noksanlarımı ikmâl veya hatalarımı tashîh ederse lutf-ı himmetini müteşekkîrâne ilan ederim. Altı yüz senelik büyük bir milletin târihinde müessir bir âmil-i inkılâb olan şu mebhâsı tek bir adam tedvin edemez. Husûsiyle benim aczimle de musâb olursa...

Bunun içindir ki vâki olacak her ihtârı vücûda getirmek istediğim binânın bir temel taşı addedeceğim.

Tahminimde muhtî değilsem, Garb irfânını edebiyâtımıza en evvel idhâl etmeye çalışmış olanlar müverrih Peçevî ile Kâtip Çelebi merhûmlardır. İstanbul'un fethinden birçok asır sonra dünyaya gelmiş olan şu iki zât, yine o fethi müteâkib Avrupa'da vukûa gelen intibâh-ı ilmî (Rönesans) te'siriyle bizde ilk açılmış gözlerdir zannediyorum. Latince (sui generis)¹ tabirini (nev-i şahsına münhasır) sûretinde lisânımıza üç yüz sene evvel nakleden müverrih Peçevî'dir. Târihi tedkîk olunursa müellifin Garb irfânından vâyedâr olduğunu isbât edecek yenilikler görülür. Ben eminim ki Naîmâ'ya o kudret-i tasvîri ifâza eden de Peçevî'dir. Bu itibâr ile müverrihlerimizin pişvâ-yı teceddüdü ve müteceddidlerimiz piri Peçevî İbrâhim Efendi olmak iktizâ eder.

Peçevî ile muâsır Kâtip Çelebi'nin dimâğı da bilhassa Garb irfânıyla perverîş-yâb olduğuna ezcümle (Cihannümâ)sı delildir. Erbâb-ı ihtisâsımızın şu iki vatandaşı sûret-i mahsûsada tedkîk etmeleri îcâb eder. Bu hususta şimdiye kadar sarf edilmiş olan himmetleri kâfi görmüyorum. Pek ziyâde tebçîl etmekle beraber...

Peçevî İbrâhim Efendi ile Kâtip Çelebi'nin açmak istedikleri çığır, denebilir ki, şahıslarıyla kâim oldu. Bu da tabîi idi. Çünkü zaman ve mekânın istidâdı böyle bir teceddüdü idâme edebilecek kemâli henüz ihrâz edememişti.

Edebiyât-ı cihân içinde en bedbaht bizimkidir. Hiçbir taraftan teşvîk ve himâye görmedi. Teşvîk ve himâye şöyle dursun, Nef'î gibi büyük şâirlerin kafaları kesilir, Namık Kemâl gibi bî-nazîr ediblerin canları çıkıncaya kadar mahbes ve menfalarda süründürülmeleri hikmet-i hükümet addolunurdu. Allah bize bir Ondördüncü Lui, hatta bir Birinci Fransuva nasib etmedi. Evkâfın zevâidinden mahsûs maaşını istifa etmekte âciz ve mütehayyir kalan biçare Fuzûli'nin Tanrı selâmını memurlar rüşvet değildir diye

¹ Yazı dizisinde geçen yabancı isim ve kavramların çevrilmesinden eski yazılı metnin imlâsına bağlı kalınmıştır.

almazlardı. Üdebâmızın her kemâli kendi nefislerine, edebiyâtımızın her noksânı da muhitin zulmüne râcidir.

Değildir şîr-i der-zencîre töhmet acz-i akdâmı

Hicâb etsin tabîat yerde kalmış kâbiliyetten

Bunun içindir ki ben edebiyâtımızın nevâkısını mücâhede meydanlarında uzuvlarını kaybetmiş yigitlerin hâlîne benzetirim.

(Benzetirim) dedim. Hata. Benzetir değil böyle görürüm.

(Şiir ile edebiyât ile uğraşma sonra aç kalırsın!..) İşte her şâirimizin hayır-hâhlarından ilk işittiği nidâ-yı teşvîk!.. Bu ihtârı vâ-esefa ki vekâyî’ hemen hiç tekzîb etmedi. Ve fakr ile şiir bizde dâima müterâdif iki bedbaht kelime oldu.

Böyle olmasaydı biz bugün daha mütekâmil bir lisâna ve pek mükemmel bir edebiyâta mâlik bulunurduk. Altı yüz senelik mevcûdiyet-i milliyemizin yetiştirdiği erbâb-ı kemâl arasında pek az adam gösterilebilir ki midesinin tekâzâ-yı irâde-sûzı dimâğını mütevâliyen tırmalamamış olsun. Bir yeniçeri zorbası yüz şâiri terfih edecek servet ve samana sahipti. İlim cehilden, zekâ hamâkatten, istihkak tağallübden kasidelerle nafaka dilendi durdu. Ve bu hâl bilmem kaç yüz seneden beri devam ediyor.

Ziyâ, sâniyede yetmiş bin fersah mesâfe kat edermiş diyorlar. Hâlbuki Peçevî İbrâhim Efendi gibi, Kâtip Çelebi gibi bizde ilk açılmış ‘uyûn-u intibâhın gördükleri şûle ahlâfa ancak iki yüz elli senede gelebildi. Bu betâeti aynelyakin müşâhede edenler o azim sürat-i seyre inanmakta tereddüt ederlerse haksız değildirlere. (Hikmet-i tabîyye) eğer yalan söylüyorsa bu hamûl, cefâkeş, fakat her şeye kâbiliyetli kavmin istidâdı nasıl bir muhit-i kesif içinde asırlarca haps ve ihnâk edilmiş olduğuna başka delil aramak icâb etmez. Bizde zulmete sanki maddiyet verildi. Ve bundan terakkiyât-ı fikrîyeye karşı birçok sedd-i Çin vücûda getirildi!..

İlk müceddidîn-i edebîmiz ekseriyetle Mahmûd-ı Sâni devrinde doğmuşlar ve Abdülmecid zamanında neşr-i âsâra başlamışlardır. Bizde pişvâ-yı teceddüd Şinâsî olduğunu hemen herkes söyler. Ben böyle zannetmiyorum. Ve öyle zannediyorum ki eğer tâlî’i Namık Kemâl şâkirdliğine ve dostluğuna sevk etmemiş olsaydı, Şinâsî bu kadar iştihâr ve (pîr-i teceddüd) unvanı onun nâm u zâtına inhîsâr etmezdi. Namık Kemâl ile Ebuzziyâ Tefvik merhûmlar Şinâsî’ye olan muhabbetlerinin feyz-i tezâhürünü, hükümlerinde târîhi tereddüde düşürecek derecelere kadar vardırıdılar. Namık Kemâl Abdülhak Hâmid’e Midilli’den yazdığı 15 Receb 1296 târîhli uzun bir mektupta diyor ki:

“...Ben neşriyâta başlamamış olsam sen, Ekrem, Tefvik şimdiki kadar istimâl-i istidâd etmeye muktedir olamamak zannında imişsin. Bu zan hatadır. Şinâsî’den sonra ben olmasaydım elbette biriniz zuhûr ederdiniz. Edebiyât-ı Garbiye meydanda dururken hakâyık-ı fikriyenin buralara intişârı bana ve hatta Şinâsî’ye mi muhtâc olur? Güneş doğduktan sonra ziyâsını her tarafa dağıtmak için menşûra mı lüzûm görülür?”...²

Bu hususta Namık Kemâl, şahsî meveddet-i şükranına bir hakikat-ı târîhiyeyi fedâ etmiştir. Evet, Edebiyât-ı Garbiye meydanda dururken hakâyık-ı fikrîyenin buralara intişârı tabîî idi. Zaten dâhiler de dahi olmayan fâniler gibi zamanlarına şiddetle merbuturlar. Kemâl Bey ne Şinâsî’den daha müsinn bulunan ve Garbın ziyâ-yı irfânıyla daha evvel istinas etmiş olan Ahmed Vefik Paşayı, ne Şinâsîyle hem-sinn ve Şinâsî’nin te’sîrinden büsbütün azade Münif ve Edhem Pertev Paşaları kâle alır. Tercümeleri nasıl olursa olsun, Ahmed Vefik Paşa Molyer’in tiyatrolarıyla Felon’un Telemak’ını pek açık ibarelerle lisânımıza nakl etmiş, Münif Paşa (Tasvîr-i Efkâr)’ın teessüsünden evvel, müellif ve mütercim eserleriyle Garb edebiyâtını lisânımıza isâle etmeye çalışmış, Edhem Pertev Paşa

² Mecmua-i Ebuzziyâ, Aded 13, sahife 388.

terâcim-i menşûresinden başka Viktor Hugo'nun, Jan Jak Ruso'nun neşâid-i manzûmesini Türkçemize naklederken, Garbın şekl-i nazmını ilzâm ederek, bu hususta Abdülhak Hâmide bile- fakat zamanen- takaddüm göstermiştir.

Namık Kemâl, her hâl ve ihtilâfa rağmen (Şinâsî-perestlik) mezhebini muhafazada ısrâr etti. Biraz evvel bahsettiğimiz Abdülhak Hâmid Bey'e olan mektûbundan on bir sene kadar mukaddem, Paris'ten yazmış olduğu bir mektûbu işte aynen naklediyorum; mürselün ileyhi Recâizâde Ekrem Beydir:

Efendim Begim,

Bugün Paris'e geldim. Bizim Mustafa Paşanın³ Viyana'ya gittiğini haber aldım. Gâlîba Hünkârla⁴ beraber İstanbul'a kadar gidecek. Merak etmeyiniz zannederim ki biz de yakında geliriz. Benim Viyana'ya gitmeme hâcet kalmadı. Bizim Şinâsî Efendi de Viyana'dadır. O da İstanbul'a gelecek gibi görünüyor. Geldiği halde melfûf mektûbu kendisine Yusuf'la⁵ beraber gönderirseniz ve katiyen cevabını isterseniz bir de o İstanbul'a geldikten sonra siz Tasvîr'i yazmayınız. Benim işim var. Kabûlüm Kemâl Beyin hâtırı içindi. Şimdi siz geldiniz. Başka adam bulabilirseniz yollu nâzikâne cevap veriniz ve bir adam buluncaya kadar yazmanızda beis yoktur. Şinâsî Efendiyle ne kadar iyi görüşüyorsanız o kadar memnun olurum. Amma kendi başka, gazete başka bir de gerek bizim ki⁶ ve gerek Mustafa Paşa tarafından ve gerek sâir taraflardan size ne teklif vuku bulursa katiyen kabûl buyurmayınız zira herkes kendi maksûdu uğruna fedâ edecek adam arıyor, boş yere belâya girmekte ne mânâ var.

(Bende Kemâl)

İtikâdimca Namık Kemâl, Şinâsî'nin şâkirdi zannolunduğu, daha doğrusu kendisini böyle gösterdiği zaman bile ondan ziyâde kudret-i münşiyâneyi hâiz idi. Belçika Kralı Birinci Leopold'un vefâtı üzerine Tasvîr-i Efkâr'ın 7 Şaban 1282 târihli nüshâsına yazdığı şu âteşin satırlar o kudret-i hârikanın bir numûne-i bedi-i kemâlidir:

“Belçika milletinin hükümdâr-ı müntehâbı olan Leopold hayli müddettir keyifsiz bulunduğu halde bu defa vefat etti. İbtidâ-yı cülûsundan beri silah-ı ihtilâl Avrupa'yı ateş içinde bırakmış olduğu halde Belçikalılar müşârûn ileyhin cenâh-ı ma'deleti altında kemâl-i âsâyişle sâye-nişin-i emân olmuşlardı. İştihârı bir dereceye varmıştı ki politikaşinaslar beyrinde hükümdâr numûnesi unvanına nâil olmuş ve hatta en ziyâde istihkâkına mağrûr olan bazı hükümdarlar tarafından bile Avrupa'nın birinci kralı olduğu tasdik olunmuştu.

Mebâdi-i ahvâlinde müştehir olduğu hüsn-i hısal ile millette hâkim olduktan sonra netâyic-i ef'âlinde gösterdiği müessir itidal ile hükümetlerin bile ekser münaza'alarında hakem olmak şânını ihrâz etmiştir.

Devr-i hükümeti târihinin en şanlı sahâifini tezyîn edecek bir vaka-i fâhiresi şudur ki: 1863 senesi Avrupa memâlikinin ekser cihetlerinde ahâlinin kuvve-i ihtilâl ile kırmak istedikleri zincir-i tagallübü tahkîm için hükümetler, ellerinde bulunan silah-ı umûmiyi gerden-i efrâda havâle eylemekte iken bu zât, sâir milletlerin etvârına temâyül gösteren tebaâsına: “Beni istemezseniz gideyim; birbirinizin kanını dökmeyiniz” diyerek fezâil-i ahlâkını isbât etmiştir. Tebaâsı hakikaten mâtem etsin!”

Halefî olan büyük oğlu ise papazların esiri olarak tebaâsını da kendinin taht-ı esaretine almak ister.

³ Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa

⁴ Sultan Abdülazîz

⁵ Tasvîr-i Efkâr gazetesinin müvezzi'i

⁶ Veliaht Murad Efendi

Bu mâlumdur ki memleket bir hâne ve hükümet onun hizmet-güzârı menzilesindedir. Hânenin sükkânı hâl-i sabâvette bulundukça hâdim lâlâ makâmına geçtiği gibi memleketin halkı sınıf-ı cehâlette oldukça hâkim dahi bittabi istiklâl üzere bulunur. Ve hikmeten dahi böyle olmak lazım gelir. Sükkân-ı hânenin sabâveti geçtikçe hâdim-i itibarını hüsn-ü hizmette arayacağı gibi, ahâlinin cehâleti mündefi' oldukça hâkim dahi ikbâlini efkâr-ı umûmiyeye tevfik-i harekette taharri eder.

Belçika halkını ise müşarün ileyh Leopold bir şevket-i pederâne ile âğuş-u terbiyesinde perverde ederek nisâb-ı rüşde bâliğ etmiştir.

Şimdiki kralın İstiklâl-cûyluk mesleğine girişi efkâr-ı umûmiyenin âzârına uğramak ve belki babasının icrâ ettiği hükümet-i mu'tedilâneden bile mahrûm olmak sûretlerinden başka bir şeyi intâc edemez."

Namık Kemâl tam elli sekiz sene evvel bu satırları yazarken ancak yirmi yedi yaşında, lisân-ı edebimiz ise bugünkü kemâline nisbetle âdeta emeklemekte idi. İşte dehâ-yı ibda' budur. 9 Kânûn-u Evvel 1921 Süleyman Nazif.

GARB EDEBİYÂTININ EDEBİYÂTIMIZA TE'SİRİ -2-

Muharriri: Süleyman Nazif

Frenk lisânlarından birine veya birkaçına vâkıf bulunmak Garblılaşmak için kâfi değildir. Şinâsî'den on yaş büyük olan Âlî ve Fuad Paşalar Şinâsî'den daha evvel Fransızca'yı gavâmızıyla öğrenmişler ve belki ondan ziyâde bilirlerdi. Fakat yazılarında muktesabât-ı Garbiyelerinin küçük bir nişânesini bile göstermek istemediler. Veysî, Nergisî kadar Şarklı kaldılar. ⁷

Açık ve kapalı yazmak da bu hususta hâiz-i ehemmiyet değildir. Meselâ Kemâl Paşa-zade Said Bey müselsel ve mukaffâ, Sırrı Paşa merhûm ise kendine mahsûs ve âhenk-dâr bir halâvet-i beyân ile mümkün olduğu kadar sade yazarlardı. Fakat ihtiyâr etmiş oldukları üslûb-u ifâde ne Said Bey'i neşve-i Garb, ne Sırrı Paşa'yı irfân-ı Şark ile yazarlar sırasından çıkarabildi. Âkif Paşa'yı mahza (Tabsıra)sında açık bir lisân iltizam etmiş olduğu için müceddidlerin saff-ı evveline idhâl etmek istemiş olan Namık Kemâl ile Ebuzziyâ Tefvîk merhûmlar içtiadlarında ne kadar musibdirler bilmem. Paşa'nın Şeyh Müştâk'a olan mektûb-ı meşhûrunda Türkçenin bin senelik kelimelerinden başka yeni bir şey görülmez. Tavzîh-i merâm için burada bir istitrâda lüzûm görüyorum:

Kavâid-i edbiyeyi Arap ulemâsının ta'rifleriyle anlamak istemiş olan bizim ma'ânî hocaları fesâhatı bir de (kelimenin ibtizalden mâsûniyeti) ile takyîd etmişler ve bu i'tibâr ile kelimeyi kelâma, yani belâgate kadar tahakküm ettirmişlerdir. Hâlbuki ibtizâl ve asâlet denilen şeyler lafızda değil, fikirde olur. Dünyada hiçbir kelime yoktur ki yerinde kullanmak şartıyla belîğ – ve hatta bazen eblâğ- olmasın. Eşref'in kıt'aları bu iddiaya pâydar birer delildir. (Waterlo) kahramânı (Kambron)'a isnâd olunan ma'hûd kelimeyi Viktor Hugo ulviyyet-i sarfe derecesine çıkarmış ve hatta Kambron nâmına rekz olunacak heykelin kâidesine hakk olunmasını tavsiye etmiştir.

Dünyada hangi zevk-i selîmdir ki Namık Kemâl'in,

Mu'în-i zâlimin dünyada erbâb-ı denâettir

Köpektir zevk alan sayyâd-ı bî-insafa hizmetten

Felek her türlü esbâb-ı cefâsın toplansın gelsin

Dönersem kahbeyim millet yolunda bir azîmetten

Beyitleriyle Abdülhak Hâmid'in,

Kız, köpekler bile vatanperver,

Vatanı sevmeyen aceb ne sever?...

ve ya

Ben kapılmam sendeki âlâyîşe

Gönlümü kârhâne sanma fâhişe!..

Beyitlerindeki (köpek, kahbe, kârhâne, fâhişe) kelimeleri sebebiyle bu bedâları fesâhât ve belâgâten mahrûm addetmeye kâil olsun?... Bilâkis bu dört kelime ifâdeye kuvvet vermiştir. İbtizâl ve asâlet lafzında olsaydı, hadd-i zâtında elfâz-ı asliyeden olan (hazret) kelimesi Muallim Nâci merhâmun Selim-i evvel hakkındaki bir manzûmesinde münderiç şu beyte necâbet-bahş olurdu:

Başka bir kuvvet verir ceng-i âvârenin kalbine

⁷ Kitâbet-i resmiyye ve muharrerât-ı siyâsiyye bahsimizin hâricindedir.

Kalb-i leşkerghâhda oldukça hazret münceli

Bunun gibi, yeniliği, eskiliği de yalnız efkârda aramak îcâb eder. Meselâ Sâdullah Paşa'nın (On Dokuzuncu Asır) unvânlı manzûmesi hemen serapa Arabî ve Fârisî kelimâtan müteşekkil iken, yine meselâ Şinâsî'nin sırf Türkçe olan,

Eşi yok bir güzel sevdim beğendi gönüm

Kıskanır kendi gözümünden yine kendi gönüm

Beytinden daha yenidir; çünkü ihtivâ ettiği fikirler yenidir. Ve bu fikirleri Sâdullah Paşa Garbın menâzır ve meâsirinden cem' ile neşidesine derc etmiştir. İşte biz Garb edebiyâtının edebiyâtımıza te'sirini bu noktadan tedkîk edeceğiz.

Avrupa lisânları arasında irfân-ı edebîmizi yalnız Fransız edebiyâtından müstefid olmuştur. Gerek İngilizce ile Almanca, gerek diğer elsin-i Garbiye son zamanlara kadar büsbütün bize bîgâne ve adeta mechûl kaldı. Bugün bile erbâb-ı kalemimizden pek az mikdâr Fransızcadan başka lisânların meâsirine vâkıftır.

Fransız irfân-ı edebîsini bize ilk tanıtmış olanları birer birer ve uzun uzadıya aradım. Ahmed Vefik Paşa ile başlıyor. Ve Sâmipaşazâde Sezâi Beyle bitiyor. İsimlerini târih-i tevellüd sırasıyla kayd edelim:

Ahmed Vefik Paşa, Edhem Pertev Paşa, Münif Paşa, Şinâsî, Ziyâ Paşa, Sadullah Paşa, Müşir Süleyman Paşa, Namık Kemâl Bey, Ahmet Midhat Efendi, Said Bey, Kâni Paşa-zade Rıfat Bey, Subhi Paşa-zade Âyetullah Bey, Atâ Bey, Ebuzziyâ Tefvik Bey, Recâizâde Ekrem Bey, Âlî Bey, Fâik Reşâd Bey, Ziver Paşazâde Bahaaddin Bey, Yusuf Neyyir Bey, Abdülhak Hâmid Bey, Muallim Nâci Efendi, Şemseddin Sami Bey, Murad Bey, Manastırlı Rıfat ve Bursalı Bedri Beyler,⁸ Beşir Fuad Bey, Şefik Bey, Selanikli Tefvik Bey, Sâmî Paşazâde Sezai Bey.

Ahmed Vefik Paşa

Ahmed Vefik Paşa 1238 sene-i hicriyesinde tevellüd etmiştir. Şinâsî'den iki yaş büyük. Paşa'nın târih-i velâdetini birkaç sene daha evvel irca' edenler var. 1263 senesinde ilk neşrolunan salnâme-i resmiyyenin musannifi bulunduğu göre daha müsinn olması îcâb ettiğini iddia ediyorlar. Muhakkak olan bir şey varsa o da Şinâsî Efendi henüz Avrupa'da şâkird iken, Ahmed Vefik Paşa'nın tahsilini çoktan ikmâl ile İstanbul'a dönmüş olmasıdır. Salnâmenin tertîbi Şinâsî'nin avdetinden altı, yedi sene evvel vuku' bulmuştur.

Paşa fevkalâde garâbet-i mizâc ile muttasıf idi. Lehinde de aleyhinde de pek çok şeyler söylerler, Namık Kemâl evvelleri Ahmed Vefik Paşa'yı takdîr edenlerdenmiş. Hatta Londra'da çıkan (Hürriyet) gazetesinin 17 Receb 1285 târihli nüshâsındaki mufassal bir bendinde diyor ki:

“Meselâ Ahmed Vefik Efendi, Ziyâ Bey, Midhat Paşa ve gençler içinde nice erbâb-ı fetânet meydanda duruyor. Fakat cümlesi bildiğini himmet-i zâtiye ve isti'dâd-ı fitriyeleriyle öğrendi...”

Namık Kemâl Beyin Ahmed Vefik Paşa hakkındaki bu hüsn-i teveccühü pek çok devam etmiyor. Abdülhak Hâmid Bey'in 14 Teşrin-i Evvel 1294 târihli bir mektûbuna gönderdiği uzun bir cevabnâmede –ki şimdiye kadar intişâr etmemiştir– Namık Kemâl tarafından Ahmed Vefik'e birkaç sâhife-i tenkîd ve tehzîl-i tahsîs olunmuş. Ahmed Vefik de, Namık Kemâl de o devrin e'âzımından idiler. Birbirlerine karşı ne yolda muhiss olduklarını göstermek için pek kıymetli vesâik-i târihiyemizden bulunan o mektûbun birkaç satırını bu sahifelere nakledeceğim. Hâmid Beyin mektûbu elde değildir. Fakat cevaptan anlaşıldığına göre Ahmed Vefik ve Midhat Paşa'lar arasında bir mukâyese te'sis

⁸ İşkodra vâililiğinden munfasîlen vefat eden Ferik Bedri Paşadır.

ve her ikisini ahlâken küçüklüklerinden tenzih ile beraber, Ahmed Vefik Paşa'yı ilmen tercih etmiş. Kemâl buna hiddet ediyor. Ve o hiddetle Vefik Paşa aleyhinde söylemedik söz bırakmıyor. O birkaç sâhifenin en hafif ve nezâhete karîb satırları şunlardır:

"...Ben gençliğim zamanında ondan büyük şarlatanlar görmüştüm. Hatta bazılarını yine de kapıldım. Sinn hasebiyle geçirdiğim tecrübelerle itimad et. O adamcağız ilmen Fuad Paşa'nın dediği gibi (evrâk-ı perîşândan ibâret bir sandıktır), ahlâken Şinâsî'nin dediği gibi – hâlîf-i ta'arrüf- kâidesini kendince âmentü billâh addeylemiş bir mahlûktur..."

Namık Kemâlin Ahmed Vefik Paşa'ya sebep-i husumeti bu mektuptan anlaşılıyor ki o vaktini meclis-i mebûsânı dağıtması ve Süleyman Paşa'yı taht-ı muhâkemeye aldırmasıdır: *"Millet meclisi riyasetine geldiği zaman usul-ü meşveret ne demek olduğuna dair bir kelime bilmediği ef'âlîyle, akvâlîyle, hasılı her kemâliyle zâhire çıktı."* Sûretinde Paşa'nın mebûsân riyâsetini tenkîd ettikten sonra, Başvekaletine âid ef'âlîni telhîsen ta'dâd ederken "bîla sebep Süleyman Paşa'yı taht-ı tevkîfe almak" hareketini silsile-i takbihâtına mukaddeme ittihâz ediyor. Maksudımız burada târîh yazmak değil, o devrin eâzımına ve bunların arasındaki münâsebetle müteallik bir takım vesâik-i rûhiyyeyi irâe etmektir. Şu satırları yine o mektûbdan nakl ediyorum:

"... Aman!. Ahmed Vefik Paşaya muhayyir-i ukûl olacak malûmâtı nereden isnâd ediyorsun da vâsfında (zü-fünûn u cünûn) yerine (mecnûn u fûnûn) tabirini kullanıyorsun. O adam Fransızca öğrenmiş, vâkıa güzel öğrenmiş. İngilizce de bilir. Ve onu da güzel bilirmiş. Çok kitâb okumuş. Biraz hafızası kuvvetli (mektûbun buraya geldiği sırada bırakmışım. Şimdi yeni başlıyorum. Dinle) Hafızası kuvvetli olduğundan ziyâde hayâlî kut ve kuvvet değil, bayağı galeyan hâlînde. Yoktan mesele hakk-ı fen, hatta fırsat bulursa kendine mahsûs âlem icâdına kalkışır...." Fransızların Excentricite dedikleri garâbet-i mizâcıyla beraber, Ahmed Vefik Paşa bu kavmin gerek edebiyâtına gerek siyasetine hizmet etmiştir. Vâkıa Süleyman Paşayı tevkîf ve tecrîm ettirmeye delaletle hatasız bir garaza âlet-i tatmin olmak küçüklüğünde bulunmuştu. Meclis-i mebûsân riyâseti de Paşanın ne mâzîsine ne âtîsine şerefbağlı olmuştur. Fakat başvekaletinde o zaman siyâseten mümkün olan her iyi şeyi yaptı. Kul kusursuz olmaz. Hatta mehâsin-i müsâviyesine tekâbüldenler meşkûr, Ahmed Vefik Paşa ise defter-i amaâlinin seyyiât kısmından ziyâde, hasenât-ı sâhifesini imlâyâ muvaffak olmuş bulunmakla meşhûrdur. Herkes için temenni olunacak bir mazhâriyet...

Abdülhak Hâmid Bey âsâr-ı matbuasının birincisi olan (Mâcerâ-yı Aşk)'ın temsil-i kat'iyesi için beş sene evvel yazdığı bir mukaddemede -ki hala imkân-yâb-ı intişâr olamamıştır- diyor ki:

"... Mâcerâ-yı Aşk'ı o zaman reis-i ailemiz bulunan⁹ Ahmed Vefik Paşa da okumuş, beğenmiş ancak mükâlemâtı miyânında- Âferin, Ya Rabbi! Gibi garib ve gayr-i me'nûs hitablar gördüğünden bazı ihtârât-ı muhakkada bulunmuş idi...."

Abdülhak Hâmid'i tam elli sene evvel takdîr eden, teşvîk eden, irşâd eden Ahmed Vefik Paşa bu sûretle de irfân-ı milliyemize velinimetlik etmiştir.

"Telemak"ı Yusuf Kâmil Paşa merhûmdan sonra tercüme veya neşr etmiştir. Yusuf Kâmil Paşanın tercümesi aynen değil, yalnız meâlen idi. Mütercimim iltizâm etmiş olduğu üslûb u müşâşa' ve mustalah, adeta müellif (Felon)'u sarıklı, kavuklu bir Nergisi, bir Veysi kıyafetine sokmuştu. Vefik Paşa'nın tercümesi ise büsbütün zıddına. Harfîyyen tercüme etmiş, fakat sadelikte imlâlarında öyle garâbet ve ifrat göstermiş ki Aksaraylı bir Bey, Aydınlı bir zeybek şivesini taklîd ederek, (Telemak)'ın ser-güzeştini tatlı tatlı hikâye ediyor zannolunur.

⁹ Hâmid Bey'in pederi Hayrullah Efendi'nin Vâlidesi Ahmed Vefik Paşa'nın halası idi.

Molyer'in Ahmed Vefik Paşa kalemiyle olan tercümeleri de mütercimin garâbet-i mizâcından büyük mukâyesede hisse-yâb olmuş. Frenklerin (adaptasyon) dedikleri ve nakl ve iktibasları da ecl'ül-acâib şeyler. Bununla beraber hizmet etmiş. Târih-i siyasiyetine sefir, vâli, meclis-i mebûsân reisi ve Başvekil sıfatlarıyla geçecek olan bu Zâtın târih-i edebiyâtımıza da ilk müceddidlerin başında dâhil olmasını hakkâniyet îcâb ve emreder. 13 Kânûn-u Evvel 1921. Süleyman Nazif.

GARB EDEBİYÂTININ EDEBİYÂTIMIZA TE'SİRİ – 3-

Muharriri: Süleyman Nazif

Edhem Pertev Paşa

Ahmed Vefik Paşa'dan sonra pişvâ-yı teceddüd Erzurumlu Edhem Pertev Paşa gelir. Târih-i Velâdeti Fatin Efendi tezkiresinde 1240, (Numûne-i Edebiyât-ı Osmaniye)de 1241, sene-i hicriyesi kaydedilmiştir.

Edhem Pertev Paşa, Fransızca'yı Damad Halîl Paşanın teşvikiyle öğrenmiş ve bilâhare memûr olduğu Berlin Sefâret-i Seniyyesi ser-kitâbetinde müktesebât-ı garbîyesini ikmâl etmeye çalışmıştı. Bu memuriyette iken kendi eliyle tersîm etmiş olduğu bir kıta Prusya haritası el-yevm müze-i hümayunda ve pederim Diyarbekirli Said Paşa'nın kitapları arasındadır. Edhem Pertev Paşa, Jan Jak Ruso'nun bir manzûmesiyle birkaç mektûbunu gayet güzel sûrette tercüme ettiği gibi, Viktor Hugo'nun bir neşidesini (Tıfl-ı Nâim) unvânıyla ve oldukça düzgün bir ifâde ile yine nazmen Türkçe'ye nakletmiştir. (İtlâku'l-Efkâr)nda üslûb-u ifâdeden ziyâde fikren yenilik göstermeye itina etmiş olduğu görülür.

Nesriyle iyi bir müceddid olan Edhem Pertev Paşa'nın kendi mahsûl-ı karîhası olan nazımlarda hiçbir eser-i teceddüd yoktur. Hatta kırk sene evvel dünyaya gelmiş olan İzzet Molla bile eş'ârında Paşadan ziyâde intizâm-ı elfâz ve efkâr-ı taze irâe eder.

Rakîb etti bize öz sûretin gösterdi dildâra

Sebeb işkesti-i mir'ât-ı yâre inkisârımdır.

Gibi lafzı da, manası da hâyîde beyitleri pek mebzûl olan bu zat, gariptir ki, Garbın manzûme şeklini en evvel lisânımıza idhâl etmiştir. Kâbiliyet-i şâiriyetini böyle beyitlerle tenmiye, daha doğrusu imâte eden bu nâzımın, Jan Jak Ruso'dan,

Hâb-ı pür-ıztırâbdır bu hayât,

Doğmuşuz ölmek üzere vâ-hayfâ!..

Var ise zerre zerre zevkiyât;

Anı da kahr-ı dehr eder ifnâ.

Gibi mısralarla manzûmeler nakletmesi- hususiyle o zamanda- tahayyür ve takdîr ile telakki olunmaya değer. Edhem Pertev Paşa'ya Şinâsî'nin hiçbir nüfûz ve te'siri olmamıştır. (Av'ave) namını verdiği makalesiyle Şinâsî'yi hedef-i temeshur etmiş olmasına bakılırsa sevişmediklerine de hükmedilebilir. Kırk dokuz senelik ömr-i mahdûdunu daima hizmet-i devlette imrâr etmeseydi metrûkât-ı kalemiyyesi gerek kemiyet, gerek keyfiyet cihetiyle şimdikine elbette fâik olurdu.

Paşa iyi bir mütercim ve pekiyi bir münşî olduktan başka mükemmel de bir muallim imiş. Trabzonlu hazinedâr-zâde Abdullah Paşa'nın hizmet-i kitâbetinde bulunduğu zaman kerimesi Fıtnat Hanım Efendi'ye şiir ve inşâ talîm etmeye memur olur. Fıtnat Hanım o evâhir-i eyyâmında Bursa'ya gelmişti. Orada bi'd-defaât gördüm. Ben onu tanıdığım zaman sinni altmış mütecâviz idi. Edhem Pertev Paşa'nın talîminden feyiz-yâb olmuş bulunduğunu söylemişti. Pederinin hem mahmîsi, hem nâmının medâr-ı tezkâr ve te'bîdi olan mualliminin ismi anıldıkça hürmet ve şükran ile rahmet okurdu. Edhem Pertev Paşa velinimet-zâdesinin istidâd-ı fitriyesini o kadar terbiye ve tenmiye etmeye o kadar muvaffak olmuş ki Hanım henüz on sekiz yaşında iken, hocasının gazellerine tefevvuk edebilecek kuvvette şiirler vücûda getirmiş.

Her yerde senin sâye-sıfat hem-demin olsam

Kalb eyleseler sana beni müdgamın olsam

*Bilsem kimedir meyl-i nihâni-i derûnun
Girsem yüreğin içine hep mahremim olsam*

*Gâhî ruhunu gâh binâgûşunu öpsem
Âvîhte-i zülf-ü ham-ender-hamın olsam*

*Gark eyler idim katre-i nâçize vücûdum
Gülberg-i cemâlinde senin şebnemin olsam*

beyitleri bu Fıtnat Hanım'ındır. Zeki olduğu kadar müstesnâ bir hüsn ü âna da sahip bulunan şâirenin zevci hilkatın pek kıskanç ve müvesvis imiş. Haremini tanzîm-i eş'ârdan, hatta mütalaadan men ederek, kâbiliyet-i fitriyesini boğa boğa öldürmüş olduğunu Hanım teellümlerle söylerdi Edebiyâtın memnu' olunca hilkatindeki ihtiyâc-ı edebîyi hattatlıkla tatmin etmeye çalışmış. Kendi eliyle yazmış olduğu bir Mushaf-ı Şerif'i bana ziyâret ettirdi, cidden nefis bir eser-i sanat idi.

Yukarıya kadar kaydettiğim dört beyti ne kadar müessir bir tavr ve edâ ile okumuştum! Okurken kırk beş sene evvelki tâb u ferî gözlerine avdet etmiş, unfuvân-ı şebâbının pür-galeyan demleri sesinde ve uzağında titriyordu. Zavallı kadın! Ne kadar hissetmiş ki aradan o kadar uzun ve yorgun seneler geçmişken, duyduğunu hala şiddet-i evveliyesiyle ihsâs edebilmekteydi. İşte muhitin cehline kurban olmuş bir istidâd daha. İşte Edhem Pertev Paşa'nın dest-i rûzgâr ile târmâr olmuş âsârından biri. Ve belki en bedbahtı...

Münif Paşa

Münif Paşa kendi kendine yetişmiş müteceddid-i edebîdir. Pederi Nâfi' Efendi şuarâdan, onun pederi Tâhir Efendi ulemâdan idi. Fezâil-i irsiyeden Münif Paşa Bâliğan-mâ-belağ hisseyâb olmuştur. İbrahim Şinâsî henüz Paris'te tahsil ile meşgûl iken hicretin 1270 târihinde tab edilmiş olan Fatin Efendi tezkiresinin kavlince –Mehmed Tâhir Münif Efendi (Fransa lisânında dahi mahâret-i kâmile ve lisân-ı mezbûr üzere tercüme yolunda oldukça behresi olmak mülâbesesiyle tercüme odası hülefâsına sınıfına dahil) bulunuyordu. Târih-i velâdetini Fatin Efendi 1244 senesi gösteriyorsa da 1240 bulunduğunu necl-i necîbi ve muhibb-i necîbim Celâl Münif Bey Efendi'den tahkîk ettim. Zaten Fatin Efendi'nin ekser mazbutâtı yanlıştır.

(Tasvîr-i Efkâr)ın teessüs ve intişârında evvel Münif Paşa muhtelif Fransız üdebâsının bazı âsâr-ı müntehebâsını metin bir üslûb-u ifâde ile lisânımıza tercüme etmiş ve (Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis) ve (Mecmua-i Fünûn) muharrirliğiyle de irfân-ı milliyemize hizmetlerde bulunmuştur. Ebûzzîyâ Tevfik Bey merhûmun Münif Paşa'ya hitâb eden şu mektûbu târih-i edebiyâtımızın vesâif-i belîgesinden add olursa değer:

“Ma'rûz-u bende-i kemterleridir ki

“Sâye-i celîl-i âsafânelerinde Numûne-i Edebiyâtın ikinci defa olarak temsiline mübâşeret edilmiştir. İlk tabında âsâr-ı ber-güzide-i devletlerinden mahrûm olmuş idi. Zira tertib eylediğim zaman efendimiz Tahran'da bulundukları gibi âcizleri dahi sâika-i baht-ı siyâh ile zindanda idim. Binaenaleyh nâle-i ıztırârımı bile isma'a imkân-ı mutasavver olmayan öyle bir mekânda efendimizden ihdâ-yı âsâr istidâsında bulunamamaklığım hâşâ kadr-i celîl-i münşiyânelerini tanımamak gibi bir kasd-ı küstâhaneye mahmûl olamayacağından eminim. Vâkıa elimde (Mecmuâ-i Fünûn) takımları mevcûd idi. Fakat

edebiyât-ı cedîdenin ahd-i sabâvetinde yazılmış olan âsâr-ı devletlerinden numûne intihabına kalkışmak onlara tâlî ve fikren ve ifâdeten vücûh ile 'âli olması lazım gelen sâir muharrerât-ı seniyyelerini hükümsüz göstermek gibi bir sû-i niyet imâ edeceği için elimden gelmez idi.

Binaenaleyh ümniyye-i kemterânemden bin kere vâsi' olan fezâil-i muhsine-i devletlerinden ümid-vârım ki bu seferki temsilinde mecelle-i hakîranemi her vecihle evvelkine fâik addettirecek olan âsâr-ı devletlerinden mahrûm bırakmaya mürüvvet-i celile-i âsafâneleri kâil olmaz. Ol bâbda emir ve fermân hazret-i men lehu'l-emr ve ve'l-irfân efendimizindir.

Ebuzziyâ Tevfik

Bununla beraber Münif Paşa'nın âsârı "Numûne-i Edebiyat-ı Osmâniye"nin ne temsîl-i sâniyesine, ne diğer tablalarına geçti. Sebebinin musannifinden vaktiyle tahkîk edemediğime şimdi teessûf ediyorum. Malûm olan bir şey varsa Ebuzziyâ merhûmun şu mektûb ile izhâr ettiği takdîr ve ihlâsı son nefesine kadar muhâfaza ettiğidir. Buna da Münif Paşa'nın vefâtını müteâkib (Tasvîr-ı Efkâr) ile neşrettiği sâhifeler şehâdet eder. Târih-i edebiyâtımızın teceddüd ve müteceddidleri bahsinde hürmetle kaydedeceği isimlerden biri de (Ayıntablı Mehmed Tâhir Münif Paşa) nâmıdır. Sâhib-i mazhâr-ı gufrân olsun.

18 Kânûn-u Evvel 1921 Süleyman Nazif.

GARB EDEBİYÂTININ EDEBİYÂTIMIZA TE'SÎRİ – 4-

Muharriri: Süleyman Nazif

Şinâsî

İstanbuldaki (Yeni Cami)'nin önünden ne vakit geçsem cephesi huzûrunda, mest-i istiğrâk, birkaç dakika tevakkuf etmekten bir türlü mâni-i nefis edemem. Bu murâkabe sâniyelerinin birinde bilâ-ihhtiyâr (şi'r-i mütehaccir) demiştim. Şu terkipteki mevsûfu sıfatla değiştirimsem –asla mübâlağa etmediğime emin olarak- Şinâsî'nin nesrini tarif etmiş olurum zannediyorum. Kelimeler elinde adeta birer mermer parçasıdır. Bunlardan öyle cümleler vücûda getirir ki, Yeni Cami'nin şedâid-i a'sârı istihfaf eden rakîk u pür-ma'nâ yüzü gibi insân onlara bakmakla ve onları okumakla doyamaz.

Şinâsî'ye (müceddid-i yegâne-i edeb) gibi tumturaklı unvanları –biraz da mütehekkimane- tevcih edeceklerine, (bizde pürüzsüz, temiz, o vakte kadar görülmemiş bir nesr, Şinâsî ile başladı) demiş olsalardı, başkalarının hukûkuna tecavüz edilmeksizin, edîbin hakkı verilmiş olurdu.

Hâmîlerine Allah rahmet etsin, Şinâsî'yi Avrupa'ya gönderenler bu memleketin irfânına büyük hizmet ettiler. Melâz-ı âmâlî olan Paris'te bir dakikayı boş geçirmedigine âsârı şahiddir. Meselâ *Türkçe Durûb-u Emsâl*'i Paris'te cem' ü tedvîn etmişti. (Durûb-u Emsâl ki hikmet'ül-avamdır, lisânından sadr olduğu milletin mâhiyet-i efkârına delâlet eder.) İbâresiyle başlayan vecîz u belîğ mukaddeme yine bu kitâb orada, yetmiş iki sene evvel yazılmıştı.

Fransızcanın gavâmiziyle Türkçenin rûhunu kendi irfânında o kadar mezc ü telif etmişti ki tercümelerinde bile insâna hayret verecek kudretler gösterirdi. Bir misal ityân edeyim.

İtalya ittihâdı münâsebetiyle meşhûr (Tiyer)'in Fransa meclis-i mebûsânında îrad ettiği nutku –ki belâgat-ı siyâsîyenin muhalledâtından ma'dûddur- Şinâsî bizzat tercüme ile (Tasvîr-i Efkar)ına derc etti. Reis-i vükelânın bir celse evvelki tahkîrini htib mevzû bahs ettiği sırada şu cümleyi de söyler:

... *On vaut plus par les egards que l'on observe que par ceux que l'on obtient.*

Alelaide bir mütercim bu cümleyi insân, ihrâz ettiği hürmetlerden ziyâde, îfâ ettiği hürmetlerle kesb-i kıymet eder sûretinde tercüme eder. Fakat Şinâsî, havârik-bîn ve har-nümâ bir kudretle Tiyer'in sözlerindeki rûhu ve manayı görmüş ve göstermiştir. İşte tercümesi:

(Haysiyet-i zâtiye mazhâr-ı hürmet olmakta değil, îfâ-yı hürmet etmektedir.)

Tercüme ile iştigâl edenler bundaki kuvvet ve muvaffakiyeti herkesten ziyâde takdîr ederler. Şu gösterdiğim küçük bir misaldir. Âsâr-ı Şinâsî'de böyle kemâl nişâneleri mebzûlen görülür. El-katretu tedullu ale'l-gadîr.

Nesrinde bu kadar zî-kudret olan Şinâsî'nin nazmı, hatt-ı vasatın da dînundadır. Hele tercümelerinden köhnelikler taşar. Buna da bir misâl göstereyim:

Lamartine'nin,

Le livre de la vie est le livre

Supreme

Qu'on ne pent ni fermer ni rouvrir

A son choix.

beytini Şinâsî şu sûretle tercüme etmiştir:

Nüsha-i ömr o kitâb-ı müteâlidir kim

Matlabınca edemezler anı feth ü ibhâm

Şinâsî tercüme-i manzûmede Recâizâde Ekrem ve Muallim Nâci merhûmlar derecesinde değil, hatta muâsırlarından Edhem Pertev Paşa ayarında bile âsâr-ı muvaffakiyet gösteremedi.

Şinâsî'nin en büyük hâmisî büyük Reşid Paşa idi. Paşanın vefâtını müteâkib bilhassa Sadrazam Âlî Paşa'nın istirkâbına duçar oldu. Hatta bu istirkâb daha Reşid Paşa sağ iken bazı huşûnetler gösterebilmişti.

Şinâsî'yi ahlâfa en ziyâde tanıtmak himmet-i kadir-şinâsânesinde bulunmuş olan Ebuzziyâ Tevfik Bey merhûm (Numûne-i Edebiyât-ı Osmâniye) sinde diyor ki:

“...Şinâsî Paris'te iken sakalına kırkayak üşmüş ve saçlara sirâyetini men için etibbânın reyile sakalını tıraş eylemiş imiş. Aradan beş sene mürûrundan sonra bu mesele tazelenerek efendi hakkında vesile-i ithâm olmuş ve binâenaleyh azli emrinde istihsâl ettikleri irâde-i seniyye üzerine Makâm-ı Sadâretten yazılan buyrulduya (rütbesinin ref'i, memuriyetinden def'i ve maaşının kat'i) ibâresi derc olunmuştur.

Reşid Paşa mevki-i iktidâra avdet eder etmez mahmûsinin hakk-ı mağdûrunu derhal ihkâk ve tamir etti.

Şinâsî vatanında görmediği huzûr ve emniyeti taharri ümniyyesiyle tekrar Paris'e gitmiş ve orada birkaç sene daha tettebbu'la imrâr-ı evkât ettikten sonra, İstanbul'a, fakat sanki topraklarına gömülmek için, dönmüştür. O kadar faziletler ve bu kadar dağdağalar ancak kırk sekiz senelik bir ömrün havsala-i istiâbında yer bulabildi. Arkadaşı Edhem Pertev Paşa ve şâkirdi Namık Kemâl Bey gibi... Şinâsî Efendiye adâvet husûsunda Fuad Paşa da bir aralık Âlî Paşa'ya hissen ve fi'len refâkat etmiş. Fakat “hadd-i zâtında terakkiperver olan Fuad Paşa evvelki muâmelesine nedâmet derecesinde pişmân olarak, Şinâsî'yi daire-i ünsiyetine celbe muvaffak olmakla Cerîde-i Askerîye'nin te'sisinde onun muâvenet-i fikr ve kalemine müracaât eyler.¹⁰⁷

Bu gazete için Şinâsî tarafından kaleme alınan mukaddemenin müsveddesine (Asl-ı tensikât ve belki te'sîsât-ı askeriye Pâdişahımız Efendimizin himem-i mütevâliye-i cenâb-ı mülûkâneleriyle zuhûra gelen eserler olup) ibaresini Fuad Paşa (dercine cesaret kılınmıştır) tabiriyle haifâne ilâve ediyor. Hem de öyle bir zamanda ki imzâsının bâlâsına Pâdişahın emriyle (Sadrazâm ve Serasker ve Yâver-i Ekrem ve Bende-i Makbûl) unvanlarını vaz' etmeye me'zun ve mecbur idi. (Eğer ki fıkra-i sâli'üz-zikrin gerek meslek-i müttehiz-i âlileriyle mütebâyin düşeceği malum-u acizane ise de bendelerine olan muhabbet-i âliyelerini dahi muhabbet-i mütekâbile-i kalbiyemle câzîm olduğundan hatırım için kabûl u ibkâ buyurulacağını ümîd ederim) temenni-i mütevâzıyla okşamağa ve avutmağa çalışıyor. Ne o devirde, ne ona takaddüm veya teahhur eden devrilerde bir Sadrazâmın görülmedi ki kendi nefesine bu kadar mütevazîâne işâret etsin. Ve bir cerîde muharririne değil, en mütehayyiz vüzerâyâ karşı (bendelerine) tabirini kalemine ve lisânına kabul ettirebilsin.

Haysiyet-i zâtiye mazhâr-ı hürmet olmakta değil, ifâ-yı hürmet etmektedir) düstûrunu sanki Keçecizâde daha evvel keşfile kendi nefesine tatbîk etmiş. Bunda Fuad Paşa'nın –Paşa'yı Sadâretin fevkinde bir pâye-i haysiyete es'âd edecek kadar- müstesnâ bir meziyeti nümâyân olduğu gibi, Şinâsînin de büyük, küçük, herkesi kendine mecbur-ı

¹⁰⁷ Numûne-i Edebiyât-ı Osmaniye, sahife 229.

ihtirâm etmekteki ihtimâmı ve muvaffakâtı ‘ıyânen görölür. Koca Râgıp Paşa ne güzel demiş:

Âzadegân-ı kayd-ı emel ser-fırâz olur

Nâz eylesün sipihre o kim bî-niyâz olur.

Her kibir ve nahvetin kâidesi sahibinin istihkâkı değil, onun önünde zillet ve meskenetle eğilen başlar ve ezilen hissiyatlardır. Şinâsî’nin nâmı zıkr olunurken hürmetle rükû! edelim. Koca adam akvâliyle lisânımızı, ef’âliyle de vicdânımızı tehzîb etmeye çalışmış!

22 Kânûn-u Evvel 1921 Süleyman Nazif.

GARB EDEBİYÂTININ EDEBİYÂTIMIZA TE'SİRİ -5-

Muharriri: Süleyman Nazif

Ziyâ Paşa

İstibdada tapan her adam gibi, Sadrazam Âlî Paşa da fikr ve kalemin tecdidâtından korkar ve müteceddidleri sevmezdi. Nef'î'nin Fârisî Dîvân'ı şu beyitle başlar:

Der-fîtne icâzet dehem er pâ-yı kalem-râ

Ber-fark-ı Ferîdûn şikend mâh-ı alem-râ¹¹

Bu beytin hayâl-i tehdidi karşısında sanki Âlî Paşa mezarına girinceye kadar titredi durdu. Yalnız dâhildeki harekât-ı inkılâbkârâneyi değil, bilumûm şuûn-u cihânı havf ve ihtizâdan mütevellid ve mütemâdi bir dikkatle takip ederdi. Vefâtından on dört ay mukaddem o zamanki vâlilere hitaben kendi kalemiyle yazılmış olan şu emirnâme-i sâmi bu iddiâyı tevsik eder.

"Mâlûm-ı vâlâları olduğu üzere şu içinde bulunduğumuz vakt u zaman maârif-i maddiye cihetiyle tefevvuk-nümâ-yı âsâr-ı eslâf olduğu müstağni-i delil ve bürhan ise de cemiyet-i insâniyenin asıl mâye-i kıvâm u devâmı ve medâr-ı emn u emânî âdâb-ı ahlâk-ı umûmiye ve sâir kuyûd-u maneviyeye hayfa ki çendan atf-ı enzârı dikkat ve ihtimam olunmakta olmasının netâyic ve haymesinden olmak üzere gürûh-ı fi'le ve amelenin ser-pâye-i mâldârân ile servet ve fevâidce tesâvisi zımnında envâl-i mevcûdeyi mukâseme eylemek ve belki hükm ve hükümetçe onlarla müşterek olmak efkâr-ı muzırrası bin sekiz yüz altmış ve altmış bir târihlerinde serber-i âverde-i âlem-i kevn u fesâd olarak şu dokuz on sene zarfında mânend-i ervâh-ı habise Avrupa'nın her tarafına câri ve sâri olmuş ve bu efkâr ashâbından terekkeb ve teşkil eden cemiyet-i cesimeye enternasyonal verilmiş ve Londra'da bir merkez ve Amerika'da kâin New York şehriyle İsviçre'de şubeler peydâ ederek bunun âzâ vü efrâdı ve sermâyesi hayliden hayli tadâd ve tekessür etmiş olup nezd-i hakâyık-âşînâ-yı vezirânelerinde muhtâc-ı tavzîh ü beyân olmadığı vecihle bu kârgâh-ı âlemin kânûn-ı bedi'-i halk ve tertibine muhâlîf olan efkâr-ı vehâmet-i âsârın hudangerdehiz-i husûle vusûlü envâ-i ihtilâlât u ihtilâfâtın tahaddüs ü tekevvününü icâb eyleyeceğinden ve bunlara hem-efkâr olan komün takımının Paris şehri-i şehîrini bir hal-i vahşet ü behîmiyete irca' u idhâl eylemek âdetâ haydutluk fi'l-i fazîhini bir kâide ve tertîb altına alarak ibâhe eylemek demek olmakla ve heyet-i muzırmanın dâire-i müfsedâtını memâlik-i mahrûse-i şâhâneye kadar tevsie çalışmak baîd-i ani'l-ihimâl olmamakla egerçi bu taraf ahâlîsinin emzice ve ahlâk-ı umûmîyelerine nazaran efkâr-ı meşrûhanın buraca Avrupadaki gibi te'sîrât-ı seri'a vü kaviyyesi olamayacağı me'mûl ise de mamafih bunun hudûd-u memleket-i fasîha-i Osmâniyenin içerisinde hulûl u duhûl edememesi esbâbının istihsal ve bu fikr-i fâsid erbâbının tereccuh-u makâsîd ve âmâl etmelerine kat'an fırsat u ruhsat bulmamaları için takyidât-ı lâzimenin icrâsı mütehattim-i zimmet-i hükümet olduğuna ve keyfiyet-i vilâyât-ı sâireye de bildirilmiş idüğüne binâen bu bâbda taraf-ı devletlerinden dahi icâb edenlere i'tâ-yı vesâyâ ve talimât buyurulması tavsiyesiyle şukka-i mahsûsa-i senâverî terkim olundu efendim. Fi 6 Cemâziye'l-evvelî sene 1287.

Âlî.

Bu emirnâme-i sâmi hem mühim bir vesîkâ-i resmiyye hem şâyân-ı dikkat bir vesika-i rûhiyedir. Görülüyor ki o kadar zekâsı ve ilmiyle beraber, Âlî Paşa inkılâbların esbâb ve avâmilinden tamamıyla bî-haber bulunuyormuş. (Komün takımının Paris şehri-i

¹¹ Kaleme fitne çıkarmak için izin verirken Feridunun kafası üstünde bayrağının mehçesini kırar.

şehîrini giriftar eyledikleri hâl-i mesâib-i iştimal) ötede bir yerde teşekkül etmiş olan cemiyetlerin eser-i ilkaâtı değil, Fransa'nın o zamanki mağlûbiyetinden mütevellid bir hâdisi idi. Korkulan mesâibin hudûsu ancak sebepleri izâle edilmekle men olunabilir. Açlığın hükûmrân olduğu her yerde hükümetler zaiftir. Mide dolduktan sonra, dimâğ da hakkını ister. Bu emirnâme-i sâmiyenin sudûrundan seksen sene evvel milletlerin hukûk-ı siyâsiyesini Fransa, günahkâr ve masûm, binlerce evlâdının kanıyla yazılmış bir iddianâme ile talep etmişti. Tâbiyyet-i Osmâniye'de bulunan akvâm-ı gayr-i müslime birer birer kıyâm ve her kıyâm ettikçe bir sûretle tatmîn-i merâm ederken Âlî Paşanın ihtirâzıyla bu ihtirâzın tevliid ettiği hafî, celî her cebr ve şiddet yalnız ahâlî-i İslâmiyeyi ve bilhassa zavallı Türkü boğmağa çalışıyordu.

Fikrin meşy ü hareketi hiçbir vâsıta-i maddiye ile tevkîf edilemez. Ukalâ-yı siyâset inkılâbların önüne değil, başına geçmekle şiddet ve mazarratlarını ta'dîl ettiler. Âlî Paşa'nın Hüsnü Paşa'ları nihayet bir (zafernâme) mevzû-ı temeshur olabilirler.

Başlarında Ziyâ Paşa bulunduğu halde vukûa gelen (Yeni Osmanlılar) hareketinin sâiki ve bâdîsi bizzat Âlî Paşadır. Daha Sultan Abdülmecid zamanında ve Reşid Paşa gibi her manasıyla büyük bir rakîbinin gözü önünde Şinâsî'yi (rütbesinin ref'i, memuriyetten def'i ve maaşının kat'ı) ile manen öldürmeye çalışan Âlî Paşa, Sultan Azîz'in cülûsunu müteâkib kâdir-i mutlak olduktan sonra, her zekâyâ ve her kâbiliyete i'lân-ı adavet etti. Müessesât-ı idâriyenin üstünden (Tanzimât-ı Hayriyye)nin sâye-i haşmet ve mehâbeti henüz zâil olmamıştı. İstedikleri adamları (def'-i leyyin) sûretiyle dâr ve diyârlarından uzaklaştırdılar. Ziyâ Paşa hizmet-i şâhânededen çıkarıldı. Ve Kıbrıs'ta, Amasya'da dolaştırıldıktan sonra tekrar Kıbrıs'a (mutasarrıf) nâmıyla nefyedilmek istenildi.

Nâmık Kemâl de (Tasvîr-i Efkâr)a yazdığı âteşin makalelerle Âlî Paşayı korkutmağa başlamıştı. Bunu da vâlî muavinliğiyle Erzurum'a teb'id etmeyi münasib gördüler. O devrin iki en büyük zekası payitahttan uzaklaştırılmak sûretiyle boğulacak ve söndürülecekti. Bu sırada bir de (verâset-i hidiviyye) meselesi ihdâs olundu. Mısırın saltanatı, Saltanat-ı Âl-i Osmân gibi, o vakte kadar Mehmed Âlî evlâdının sinnen en büyüğüne intikâl ederdi. Bu usulü Âlî Paşa tağyîr ettirdi. Ve hakk-ı tevârûsü hidiv-i vakt olan İsmail Paşanın en büyük oğluna – ondan sonra da amûd-ı nesebdeki ekber evlâda intikal etmek üzere- nakl ve tahsîs etti. İsmail Paşadan birkaç saat sonra tevellüd etmiş olan birâderi Mustafa Fazıl Paşa hakk-ı mevrûsuna indirilen bu darbeye karşı tabîî lakayd ve bî-hareket kalamazdı. Husûsuyla onu Avrupa'ya kovmak gibi, düşmanları için tehlikeli bir basiretsizliği de Âlî Paşa irtikâb etmişti. Mustafa Fazıl Paşa bir rivayette altı, diğer bir rivayette on milyon liralık nakd-i mevcûdunu ahz-i sâre vakfetti ve Ziyâ Paşa ile Kemâl Beyi müstevfî maaşlarla Avrupa'ya çağırıldı. (Verâset-i Hidiviyye)nin tağyîri (Verâset-i Seniyye)nin mukaddeme-i tadili olduğu yolunda bir şayia da –ihtimal ki an-kasdin-çıkarılmıştı. Bundan kuşkulanan Veliahd-ı Saltanât Murad Efendi de Mustafa Fazıl Paşa ile hissen ve nakden teşrik-i a'mâl ediyordu. Avrupa'da evvela (Muhbir) sonra da (Hürriyet) gazetelerini te'sîs ettiler. İstanbul'da Sadullah Paşa, Süleyman Paşa, Âyetullah Bey, Mehmed Bey, Reşâd Bey, Nuri Bey gibi Garbın eşi''a-i irfânıyla tenevvür etmiş olan gençler ise daha evvel cemiyet teşkîl etmişler, tenvir-i efkârâ çalışıyorlardı. Yeni Osmanlıların Avrupadaki vesâit-i neşriyesi bunların da hâdim-i âmâlî oldu.

İşte Âlî Paşa, korktuğu şeye bu sûretle, yani istemeyerek ve bilmeyerek hizmetkâr-ı tahaddüs olmuştur!..

Ziyâ Paşa Avrupa'ya gitmeden evvel de *Şi'r ve İnşâ*'sının kemâlîyle iştihar etmişti. Gümrük ketebesinden bir zâtın mahdûmu idi. İrfânından başka hâmisi olmadığı halde Mabeyn-i Hümâyûn kitâbet dairesine kadar irtikâ etti. Burada geçirdiği senelerin günleri muhteşem olduğu kadar sâkit idi. Ziyâ Paşa bizzarûre, yani hasbe'l-memûriye ayrıldığı zevk u tarâb âlemlerinin melâl-i hicrânını bilhassa Fransızca'yı tahsil etmekle tadil ve iskat etmeye çalıştı. O hârikulâde zekâsını zaten ulûm-u Şarkîyye ile esaslı sûrette tenmiye

etmişti. Fransızca yazılmış bir eserin meâlîni anlayabilecek kadar bu lisânda meleke husulüne altı ay kifâyet etti. Birinci cildini 1286 sene-i hicriyesinde neşrettiği (Endülüs Târihi) bu sa'y ve tahsilinin mahsûl-i müfididir.

Endülüs Târihini (havâdisât tarz-ı bî-tarâfâne ihtiyar eden müverrihinin sencide-i mi'yâr-ı tahkikatı olan vukuât olup tercümelerinde dahi bu usûl-ı âdilâne ittihâz ile) vücûda getirmiş olduğunu mukaddemesinde beyân ediyorsa da, metn-i eserde iltizâm ettiği üslûb-u ifâde hatta *Cevdet Paşa Târihi* 'nin birinci cildi kadar bile teceddüd gösteremez. Sâhifeleri arasına (Şehnâme)den, öteden beriden mebzûlen sıkıştırdığı ebyât ve kıtaât Endülüs târihine tamamıyla Şark şekli vermektedir. Fakat on seneyi mütecâviz yine Fransızcadan tercüme ettiği (Engizisyon Târihi) ile Jan Jak Ruso'nun (Emil)i Paşa'nın fikr ve kaleminde Garb'a doğru metin ve muvaffak bir temâyül olduğunu irâe eder.

Gazel, terci' ve sâire gibi bilumûm eş'ârında şeklen hiçbir yenilik göstermemekle beraber, fikren ve lafzen –zamanı itibariyle pek mühim- teceddüdlere var. Meselâ 1286 sene-i hicriyesi muharreminde tanzîm etmiş olduğu meşhûr ve bî-nazir terci'-i bendinin şu beytini okuyalım:

Mümkün müdür hakikat-ı eşyâyı vezn ü derk

Mizan-ı akla dirhem-i tâdil iken zünûn

Buradaki (dirhem-i ta'dil) terkiibini daha evvel istimal etmiş bir nâzım ve nâsire tesâdüf etmedim. Belki var. Fakat ben görmedim. Öyle zannediyorum ki Fransızcadaki tettebbuâtında rast gelmiş olduğu (Le contrepoids) kelimesi Paşa'ya bu terkiibi ibda' ettirmiştir.

Mütâlaâtım esnasında küçük, fakat câlib-i dikkat bir hâdiseye daha müsâdif oldum: 1283 senesi Ramazânının tarif-i ahvâlîni mutazammın, o ayın on birinci günkü (Tasvîr-i Efkâr) gazetesinde Namık Kemâl'in uzun ve güzel bir mektûbu var. Târih ve usûl-u muâşeretimiz noktasından pek müfid malûmâtı muhtevî olan bu mektûbta şu satırlar da okunur:

"... Orta oyunlarının hâlîni bilirsiniz. Bunlar olsa olsa halkın fesâd-ı ahlâkda hâiz olduğu dereceye numûne olabilir. Vâkıa tuhaflığı inkâr olunmaz. Fakat ne derece mugâyir-i edeb olduğu da meydandadır. Ekser memâlik-i mütemeddinede tuhaf oyunlar oynatılır. Hatta mebahisini en muteber şâirler tertîb eder. Fakat onların içinde kibar meclislerinde söylenilemeyecek kadar kabîh ve kaba hatta sarîh bir kelime yoktur. Ekserisinin temâşası intibâh ve tehzîb-i ahlâka hizmet eder."

O mektûbun intişârından yirmi bir sene sonra kitâb şeklinde neşr olunan (Muntehebât-ı Tasvîr-i Efkâr) da bu satırların zîrine Ebuzziyâ merhûm şu hâşiyeyi ilâve ediyor.

"Şu tarifden merâm tiyatro olduğu el-yevm muhtâc-ı îzâh değildir. Bundan yirmi sene mukaddem tiyatroyu bu yolda bir tarif ile ancak tefehhüm edebilen bir halkın on sene sonra on beşer yirmişer yaşına vâsıl olan evlâdı tarafından tiyatro yazacak kadar âdât ve maârif-i Garbiyye'ye isbât-ı vukûf edilmesi sezâ-vâr-ı teşekkürdür."

Kemâl Bey o mektûbu ve bu satırları yazarken hiç şüphe yoktur ki Fransızca (Theatre) kelimesini bildirdi ve yine hiç şüphe yoktur ki Garbın manzûm, mensur birçok tiyatro kitâblarını okumuştur. Bununla beraber kelimeyi telaffuz etmekten âdeta ihtirâz etmiş gibi görünüyor. Kemâl Beyin 1283 Ramazânında nesre bile idhâl etmeye cür'et edemediği bu lafz Ziyâ Paşa ondan sekiz sene evvel 12 Rebiülevvel 1275 târihinde inşâd ettiği bir gazel delâletiyle nazma kabul ettirmekte tereddüd etmemiş,

Perde perde san'at ibrâz etmeye üstâd-ı sun'

Bir tiyatrohâne yapmış sonra âlem koymuş

demış

Ziyâ Paşa'nın âsârı tedkîk olunursa dehasının pek ziyâde bariz izlerine tesadûf olunur. (Harâbât)ın mukaddeme-i manzûmesinde mûnderic şu beyitleri yazdığı zaman, eminim ki, (İpolitten)den bir sâhife bile okumamıştı:

Fikr etmeli ki Cenâb-ı bî-çûn

Ettikde beşerle arzı meskûn

Her iklîme havâs vermiş

Her kavme mizâc-ı hâs vermiş

Mümkün müdür etme bir frengi

Afrika'da hem mizâc-ı zengî

Kabil mi ede Rasin, Lamartin

Nef'i gibi bir kasîde tezyîn

Mümkün mü Senâi ve Ferezdâk

Molyer gibi bir tiyatro yazmak

İklîmde hükmü yok mu farkın

Vaz'ıyyeti bir mi Garb u Şarkın

Olmaz mı tehâlûf-i cibilli

Yek şivesidir tıbâ'-ı millî

Çok teessûf olunur ki Namık Kemâl Bey merhûmun (Tahrîb-i Harâbât)ındaki birçoğu ve pek çoğu haksız itirâzlarından şu beyitler de kurtulamamış,

"Pardon! On sekizinci ve on dokuzuncu asr-ı milâdinin envâ-i hükm-i tecrübeye ve bedâyi-i medeniye ile perverde edegeldiği ashâb-ı terakki içinde tabîat-ı şâirânece en mümtâz addolunmuş adamlar bir takım heyâkil-i hâile musavvirlerinin eser-i garibine ittiba' edip de mahûd hayvanât veya konak veya eâzım ve erâzil vâsfında zemin ve âsumânı ve arş u lâmekânı birbirine karıştırarak, türrehât söylemeye tenezzül etmezler ya! Viktor Hugo'nun (Oryantal) namında olan kitâbı elbette nazar-ı tedkîk-i devletlerinden geçmiştir. Şark hayâletinin makûl ve makbûl olanlarına Garb üdebâsı ne güzel taklîd ediyorlarmış, ondan istidlâl buyurabilirsiniz. Yakînen malûm-u âlileri olsun ki eğer Racine yahud Lamartine teşbihde yahud mübâlâğada tabîatın fevkine çıkmağı câiz görmüş olsalardı lisânlarında Nef'i'nin kasâidi kadar müzeyyen veyahut musanna şeyler meydana getirmeye muktedir olurlardı. Yalan söylemek iktidârı Acemlerle Türklere münhasır bir hassâ değildir a..."

gibi saded haricinde ve –o peygamber-i edeb ve hamiyetin ruh-u muazzamından niyâz-ı afv ederim- bî-ser u bün sözler söylemiştir.

Şâir-i Azâm Abdülhak Hâmid'den evvel hece vezniyle tiyatro yazmağı da Ziyâ Paşa tecrübe etti. (Molyer)in (Tartüff)ünü bu sûretle lisânımıza tercüme etmiştir.

Siyâsiyât ile edebiyâtın bizde vazife-i müştereke îfâ etmeleri Şinâsî Efendi, Ziyâ Paşa, Namık Kemâl Bey ile başladı denilse hiç mübâlâğa edilmiş olmaz. Ziyâ Paşa'nın bu yoldaki hizmeti hem esas, hem şekil itibariyle pek büyüktür. Otuz seneyi mütecâviz bir zamandan beri vesâik cem' ve kayd ediyorum. (Ziyâ Paşa ve Zamanı) nâmı altında bir eser karalamak emelindeyim. Taharriyatımın mahsûlü olan malûmât ve vesâik ile bunların muhâkemesi belki iki bin sâhifelik bir kitâb teşkil eder. Fakat ben burada hayâtına ait ve mevsûk bir vâkıayı zikr ile şu bahse hitâm vereceğim:

Mısırlı Mustafa Fâzıl Paşa'nın vefâsızlığını müteâkib Avrupa'daki (Yeni Osmanlılar) birer birer dönmeğe başladılar. Çünkü aç kalmışlardı. Ziyâ Paşa tek başına (İsviçre)ye çekilerek (Cenevre) şehrinde ihtiyâr-ı ikâmet etti. Ve (Emil) tercümesiyle diğer bazı âsâr ve eş'ârını burada vücûda getirdi. Hasm-ı eşeddi Âlî Paşa'dan isti'tâf etmenin fâidesiz olduğunu biliyordu. Sadrazâmın vefâtını müteâkib Sultan Abdülazîz'e takdîm ettiği kasîdenin şu beyitleri şâirin ne kadar bî-emân bir gayz ve gareze hedef olmuş bulunduğunu gösterir:

Amma ki istinâd eyle afv-ı cemîline
Bast eyleyim biraz da felekden şikâyeti

Bir hasm-ı bî-mürüvvete dûş etti kim beni
Kalb-i haşyeti bilmez idi rahm u şefkati

İtfâya bezl-i himmet ederdi hased ile
Her kimde görse zerre fûrûg-ı liyâkati

Enzâr-ı lütfun etmiş idim celb efendimin
Abd-i kemînenin bu idi hep kabâhati

Yalvarırdım i'tizâr u tazarrû'lar eyledim
Asla tağayyür etmedi kin u husûmeti

Encâm-ı kâr Kıbrıs'a nefy etmek istendi
Gördüm ki câna kasd idi ma'nâda niyeti

Bir başka çâre kalmadı tahlîs-i cân için
Terk-i diyâr eyledim âhir azîmeti

Bâis bu oldu terkime, mânend-i cânıma
Yoksa velîni'metin emr u hizmeti

Beş yıl tahammül eyledim âlâm-ı gurbetin
Koymam hesâba gördüğüm envâ'-i mihnetin

Pîr etti tazelikte beni baht-ı vâjgûn
Âlemde bitti nice hayâtın halâveti

Hevâ ve hevesine dalan Mustafa Fâzıl Paşa gibi Veliahd Murad Efendi de diyâr-ı gurbetteki fâzıl ve nâ-murâd dostu unutmuştu. Milletın en büyük edîbi İsviçre’de açlığın evca’ını (Ron) nehrinin dalgalarına gömmek üzere iken imdâdına yine o milletin en necib bir oğlu şitâb etti. Bu Hızır-ı necât, Sultan Abdülazîz’in büyük şehzâdesi Yusuf İzzeddin Efendi Hazretleri idi. Pederinden ve herkesten gizli, şâire bin lira îsâl etmek sûretiyle müstesnâ bir necâbet gösterdi. Ziyâ Paşa’nın Efendi merhûma edebiyât muallimliği Avrupa’dan avdetinden sonradır. O vakte kadar ne bir hakk-ı talîmi, ne de nisbet ve müddet gibi bir şeyi vardı. Hassas şehzâdenin necâtı ihtimâl ki Ziyâ Paşa’nın (Terkîb-i Bend)inde Sultan Abdülazîz’e hitâb eden şu,

Hâtırda durur sohbetinin lezzeti hâlâ
Gerçi o şereften nice yıldır ki cüdâyız

Her cevrine râzîlarız ey şâh-ı melâhat
Bizler ki kuluz mu’tasım-ı bâb-ı rızâyız

İster bize lutf eyle diler bizden ırağ ol
Dünyada hemân sen şeref u şân ile sağ ol

beyitlerinden müteessir olmuştur. Her ne olursa olsun Yusuf İzzeddin Efendi Hazretlerinin şu hareketinde fevkalâde bir büyüklük var. Çünkü (verâset-i seniyye meselesi)ne dair mektûblar neşreden Ziyâ Paşa’nın Sultan Abdülazîz hedef-i ta’rîzi, kendi rakîbi Veliahd Murad Efendi ise gâye-i âmâlî idi. Bunun içindir ki biraz yukarıda (müstesnâ bir necâbet) dedim.

Beni tâli’im Yusuf İzzeddin Efendi ile bi’d-defaât teşerrûf etmek saâdetine mazhâr etti. Her hâl ve kâli şâhâne, rûhu da nesebi kadar asîl bir zât idi. Na’ş-ı mübârekini Topkapı Sarayı’ndan ceddinin türbesine kadar mahzûn ve giryân teşyi’ ederken, hep Sultan Süleyman Kânûnî’nin büyük şehzâdesi Sultan Mustafa’yı düşündüm. Birisini babası idam etmiş, diğeri kendi eliyle ıztırâbât-ı hayâta hitâm vermişti. Hiç biri o feci’ âkıbetlere lâayık değildi. İkisi de yeryüzündeki a’mâl-i hayriyenin mükâfatını Allah’ın lutf-ı gufrânından alsın. Ve ikisinin de rûh-ı mecrûhuna el-fâtîha...

3 Kânûn-ı Sâni 1922

Süleyman Nazif.